

SOLIDARITATEA PENTRU LIBERTATEA DE CONȘTIINȚĂ

Expansiunea manifestărilor religioase în învățământul superior românesc Organizare, studii de caz, consecințe

I. Introducere

Subiectul prezentului Raport¹ sunt încercările de confesionalizare a mediului universitar românesc după schimbarea de regim din 1989. Tema ar putea să pară secundară în contextul problemelor actuale ale învățământului superior, care de douăzeci de ani trece printr-o stare de reformă continuă cu realizări deocamdată modeste. Aceasta explică, probabil, de ce relațiile dintre educația universitară (în special cea publică) și organizațiile și fenomenele religioase nu au constituit, până acum, obiectul unei cercetări de amploare în România. În zona elaborării politicilor universitare, tema anunțată lipsește practic cu desăvârșire.

Nu altfel stăteau lucrurile, până acum puțini ani, în privința relației dintre organizațiile și fenomenele religioase și învățământul *preuniversitar*. Au fost suficiente câteva studii mai amănunțite privind această chestiune – inclusiv unul elaborat de asociația care a redactat prezentul Raport – pentru ca tema neglijată a studiului religiei în școli și licee să devină una de interes public major. Analiza de față se dorește o continuare a eforturilor anterioare în domeniul educației preuniversitare. Printre altele, ea explică, cel puțin într-o anumită măsură, de ce presiunile care vizează obligativitatea – sub o formă sau alta – a studiului religiei confesionale în școli au devenit, astăzi, atât de greu de controlat.

Ceea ce numim aici „confesionalizarea” spațiului academic reprezintă doar latura universitară a fenomenului mai larg de confesionalizare a spațiului public românesc. Învățământul superior nu diferă substanțial, în această privință, de armată (unde aproape fiecare unitate militară are o capelă ortodoxă), de clinici și spitale, de anumite sectoare ale administrației publice, sau de spațiul politic, real și simbolic. Într-o perioadă de criză economică, care a dus la o severă scădere a finanțării cercetării sau programelor educaționale, bugetul de stat găsește sume mai mari decât până acum pentru finanțarea lăcașelor de cult.² Teme publice precum legalizarea prostituției sau avortul sunt dezbătute în termeni preponderent religioși. Învățământul preuniversitar a fost afectat în mod deosebit de acest fenomen, fiind invadat de simboluri și ceremonii confesionale. În premieră în spațiul european,³ elevii români au învățat în școlile publice creaționism (predat la orele „obligatorii” de religie)⁴ în loc de teoria evoluției (scoasă din programa de biologie); și au primit concepțiile teologice despre Dumnezeu

---

¹ Raportul a fost elaborat de Liviu Andreescu, cu colaborarea lui Judit-Andrea Kacsó. Asociația dorește să mulțumească pentru sprijinul acordat următoarelor persoane: Marcel Brândzanic, Mihai Covaci, Sandu Frunză, Alin Holban, Oana Godeanu Kenworthy, Scott Kenworthy, Barna Magyarosi, Laura Nugent, Corneliu Simuț, Silviu Tatu. Punctele de vedere exprimate în prezentul Raport, ca și eventualele erori conținute de acesta, nu angajează în nici un fel pe cei tocmai menționați. Acest proiect a fost sprijinit financiar prin programul MATRA-KAP al Ambasadei Regatului Țărilor de Jos la București.

² În jur de 20 milioane de euro; vezi <http://www.culte.ro/FinantariDetalii.aspx?id=1828>, accesat pe 2 septembrie 2009.

³ După o tentativă rapid eșuată în Serbia.

⁴ Organizarea predării religiei confesionale, o materie facultativă, în școlile publice transformă această materie într-una practic obligatorie.

(la orele de religie), fără să mai cunoască disputele filozofice în materie (căci acestea au fost retrase din manualele de filozofie).

Confesionalizarea nu reprezintă, așadar, un fenomen specific învățământului superior public. El are însă o importanță deosebită în acest context fiindcă universitățile reprezintă ultima poartă spre viața profesională, precum și mediul în și prin care societatea își cultivă funcția critică. Ca atare, păstrarea independenței universităților și a comunității academice față de ingerințele exterioare, inclusiv cele de ordin religios, rămâne fundamentală unei societăți democratice. În același timp, este de dorit ca instituțiile de învățământ superior să continue să își exercite funcția critică nu doar față de societatea laică, ci și față de viața religioasă și de interacțiunea dintre domeniul secular și cel confesional.

Efectele încercărilor de confesionalizare a învățământului universitar nu se simt în primul rând în universități. Probabil că pentru majoritatea membrilor comunităților universitare prezența în campus a simbolurilor confesionale, a ceremoniilor religioase, a bisericilor universitare și a ierarhilor-decani membri ai senatelor academice nu reprezintă – *nu încă* – o piedică prea mare în calea activităților didactice, științifice, sau de studiu. Rezultatele se văd însă în viața profesională a viitorilor absolvenți și în spațiul public în general. În învățământul preuniversitar, presiunea pentru predarea religiei confesionale este un efect direct al numărului mare de viitori teologi înmatriculați de universități (de 4 ori mai mulți decât studenții la filozofie, de 3 ori mai mulți decât cei la științe politice). Invadarea spațiului public de lăcașuri de cult ortodoxe, dar și corupția din Biserică, sunt direct legate de producția de teologi ortodocși care depășește oferta de pe piața de muncă. Deseori posesori ai unei specializări secundare „seculare” (în asistență socială, limbi străine, filologie, istorie, geografie sau filozofie), teologii intră apoi în administrația publică sau în învățământul de stat. Cu toate acestea, numărul teologilor crește în anumite universități (de exemplu, la Iași, în 2008-09), ascultând nu de logica pieței, ci de cea a intereselor facultăților de teologie și a bisericilor care le controlează.

Alte efecte ale apropierii dintre biserică și universitate sunt mai greu de surprins în termeni cantitativi, dar natura lor mai subtilă nu le face mai puțin îngrijorătoare. Iată un singur exemplu. Bioetica a devenit o disciplină tot mai prezentă în spațiul universitar din țară, încercând să umple rapid un gol profesional de proporții. Deocamdată, bioetica românească pare dominată – contrar tendințelor din gândirea occidentală – de perspective religioase. *Revista română de bioetică*, singura publicație academică de profil, are o viziune preponderent religioasă. Mediul universitar susține în moduri din cele mai diverse alianța dintre religie și bioetică. De pildă, preotul și profesorul universitar Ioan Chirilă, decanul Facultății de Teologie Ortodoxă (FTO) de la Universitatea Babeș-Bolyai (UBB) din Cluj, este din 2007 *visiting professor* al Universității de Medicină și Farmacie (UMF) Iuliu Hațieganu din același oraș.

Etica medicală românească pare preocupată să introducă o perspectivă religioasă asupra actului medical. Zilele Academice Timișene, o manifestare academică anuală, au găzduit în 2005 un simpozion cu tema „Etica medicală, la interferența între justiție, morală și religie”. Cursul internațional de „Standardizarea potențialului donator de organe”, organizat în martie 2007 de UMF Târgu-Mureș în parteneriat cu Agenția Națională de Transplant, a inclus un panel pe tema „Considerații juridice și religioase privitoare la donarea de organe.” Au participat un medic universitar, un judecător și șapte (!) reprezentanți ai cultelor românești.⁵ Asociația Studenților Creștini Ortodocși Români, despre care vom vorbi în curând pe larg, organizează adesea la UMF Gr. T.

---

⁵ Vezi <http://www.umftgm.ro/donorg/activitati.htm>, consultat pe 13 august 2009.

Popa din Iași conferințe și dezbateri pe teme de bioetică. Nu mai surprinde, atunci, că un influent ierarh anti-european precum Mitropolitul Clujului, Bartolomeu Anania, a primit distincția de *doctor honoris causa* de la UMF Gr. T. Popa în calitate de „promotor al bioeticii în România”.⁶

Asemenea exemple disciplinare izolate nu pot oferi o imagine de ansamblu asupra impactului relațiilor dintre biserică și universitate. Ele ridică, cel mult, semne de întrebare cu privire la substanța unor profesii ori la criteriile pe baza cărora se vor lua, în deceniile următoare, decizii în privința politicilor publice. (Pentru a da un exemplu relevant bioeticii: tema asomării animalelor a fost ridicată de România în forurile europene în termeni preponderent religioși.⁷)

Deoarece tema impactului relației dintre biserici și învățământul superior asupra viitoarelor generații de profesioniști nu poate fi tratată, deocamdată, decât în mod speculativ, am lăsat deoparte, în acest Raport, numeroase dovezi anecdotice. Am preferat să ne ocupăm de două teme mai ușor de conturat. Capitolul 1 are în vedere prezența bisericilor, reală și simbolică, în campusurile universitare și efectele acesteia asupra libertății de conștiință și religie. Capitolul 2 se ocupă de organizarea învățământului teologic și de reverberațiile sale în spațiul public. Concluziile și recomandările finale sintetizează viziunea noastră asupra parametrilor firești ai relațiilor dintre biserică și universitate în România de astăzi.

---

⁶ Vezi „IPS Bartolomeu este un reper pentru cultura și civilizația românească”, *Ziarul Lumina*, 14 mai 2009.

⁷ Iordan Bărbulescu și Gabriel Andreescu, „Lobby-ul românesc, UE și asomarea”, *Revista română de bioetică* (în curs de publicare).

II. Impregnarea confesională a spațiului universitar românesc

Ca și în alte domenii ale sferei publice din România postrevoluționară, apropierea dintre biserică și instituțiile de învățământ superior de stat este un fenomen ale cărui începuturi pot fi descoperite imediat după schimbarea de regim din 1990. Ca și în alte țări din Europa Centrală și de Est, Biserica majoritară din România a cunoscut o criză de imagine determinată de colaboraționismul său cu statul represiv. Cu toate acestea, ea a știut să lege alianțe tot mai strânse, deși uneori doar la nivel simbolic, cu instituțiile publice. În cazul învățământului universitar, primele semne au apărut cu aproape două decenii în urmă. Printre momentele cu relevanță simbolică: trecerea institutelor teologice în universitățile de stat (în 1991), prima festivitate religioasă de deschidere a anului academic la București (în 1992), sau binecuvântarea absolvenților unei academii militare de către patriarhul ortodox (în 1993).

La tema mai largă a facultăților de teologie și a organizării studiilor teologice ne vom referi în capitolul 2 al Raportului. În capitolul de față vom analiza coordonatele alianței simbolice între învățământul superior public și biserică, precum și implicațiile acestor relații pentru libertățile fundamentale.

II.1 Apropierea dintre biserică și universitate după 1990

Prezența religiei în cadrul învățământului universitar de stat a fost dominată de acțiunile Bisericii Ortodoxe Române, singura organizație religioasă care are astăzi – dincolo de domeniul studiilor teologice – o prezență vizibilă și constantă în viața academică românească. Creșterea influenței BOR în mediul universitar s-a produs pe câteva căi predilecte. Mai întâi, la începutul anilor nouăzeci, prin propaganda religioasă insistentă desfășurată de câteva organizații studențești cu afiliere sau simpatii ortodoxe. Apoi, ca și în alte instituții publice, prin prezența tot mai frecventă în campusuri a clericilor ortodocși, deveniți parohi ai bisericilor „universitare”. În fine, mai ales în ultimul deceniu, printr-o alianță ceremonială a conducerilor universitare cu înalții ierarhi ai Bisericii majoritare.

II.1.a Asociația Studenților Creștini Ortodocși Români

Un rol pilot în încercările Bisericii Ortodoxe de confesionalizare a învățământului superior l-a jucat Asociația Studenților Creștini Ortodocși Români (ASCOR), înființată la jumătatea anului 1990 în București. De numele ASCOR, din care fac parte în special studenți ai facultăților non-teologice de stat, se leagă cele mai semnificative inițiative religioase în universitățile publice românești: afișarea simbolurilor confesionale în clădirile academice, ceremonii religioase de începere a anului și de absolvire, sfințirea de săli și cămine, construcția de biserici universitare, propuneri de amendare a cartelor universitare în sensul introducerii unor referiri la creștinism, precum și numeroase alte manifestări și evenimente care au implicat Biserica, ierarhi ortodocși sau personalități ale vieții religioase.

Asociația Studenților Creștini Ortodocși Români, care urmărește „promovarea credinței creștine și a spiritualității ortodoxe, în duhul filocalic redescoperit de părintele profesor Dumitru Stăniloae, cu prioritate în mediile universitar și pre-universitar”, ca și „apărarea drepturilor tinerilor și conștientizarea îndatoririlor acestora pe care le au [sic] față de Biserică, neam și familie”,⁸ este o organizație națională, cu filiale în cele mai importante centre academice. Ea a angajat constant, în ultimele două decenii, relații de

---

⁸ Vezi <http://ascorbucuresti.wordpress.com/2008/03/19/misiunea-ascor/>, consultat pe 20 mai 2009.

colaborare cu instituțiile publice de învățământ superior, prin solicitările formale înaintate, prin inițiativele universitare duse la bun sfârșit sau abandonate, prin evenimentele desfășurate în parteneriat cu universitatea sau cu sprijinul acesteia, sau pur și simplu în interiorul campusurilor. Este de înțeles de ce conducerile academice au acționat cu impresia că, în astfel de cazuri, colaborează sau negociază cu o asociație a studenților și doctoranzilor. Trebuie spus însă că ASCOR nu este, *conform statutului*, o organizație autonomă, ci una supusă până în cele mai mici detalii controlului Bisericii Ortodoxe Române. Ca atare, ASCOR s-a comportat, în relațiile sale cu universitățile de stat, ca un reprezentant nedeclarat al acesteia din urmă.

Conform statutului, ASCOR funcționează „în cadrul Bisericii Ortodoxe Române” și „cu binecuvântarea Sfântului Sinod” (Art. 2). La nivel central, președintele de onoare al Asociației este Patriarhul Bisericii Ortodoxe Române, iar la nivel local – ierarhul locului, „cu a cărui binecuvântare funcționează” (Art. 2). Aceste titluri nu sunt doar onorifice. De exemplu, conform Art. 18 al Statutului ASCOR, „Fiecare filială are ca îndrumător, pe lângă episcopul locului, un singur preot ales de către filială cu acordul episcopului locului.” Și: „Acțiunile importante ale fiecărei filiale trebuie să aibă acordul episcopului locului sau al preotului îndrumător.” Acesta poate chiar convoca, „în cazuri excepționale”, Adunarea Generală a Asociației (Art. 28).

Întreaga structură organizațională a ASCOR se află sub controlul ierarhilor sau al altor membri ori structuri ale Bisericii Ortodoxe. Membrii Asociației nu pot ocupa funcții în organele de conducere decât cu „binecuvântarea scrisă a preotului duhovnic” (Art. 15). Art. 19 stipulează că „Înființarea unei filiale se poate face numai *cu acordul episcopului locului și al Consiliului Național*.” În plus, membrii Comitetului de Conducere local „trebuie să aibă binecuvântarea scrisă a duhovnicului, iar președintele și binecuvântarea ierarhului locului” (Art. 32). ASCOR nu poate nici măcar decide, fără acceptul ierarhului, cu ce organizații internaționale colaborează.⁹ În plus, modificările statutului ASCOR trebuie să aibă acordul Sfântului Sinod.¹⁰

Nu în ultimul rând, ASCOR este legată patrimonial de Biserica Ortodoxă Română, deși în Statut nu se menționează nimic despre o eventuală finanțare a Asociației de către aceasta. Conform Art. 57 (alineatul al doilea), „În cazul dizolvării și lichidării ASCOR, întreg patrimoniul trece în proprietatea Bisericii Ortodoxe Române”.

În ultimii douăzeci de ani, ASCOR s-a comportat sistematic într-un mod care a servit intereselor Bisericii Ortodoxe. A făcut-o în universitate, în maniera amintită pe scurt mai sus. Dar a făcut-o și în afara acesteia, prin inițiative publice de tot felul, întotdeauna în acord deplin cu pozițiile Bisericii majoritare, pe care le-a susținut întotdeauna la timpul potrivit. Prin conferințe, scrisori deschise către autorități, marșuri de protest etc., Asociația Studenților Creștini Ortodocși Români a luptat împotriva decriminalizării relațiilor homosexuale; a militat pentru interzicerea avortului; s-a împotrivit legislației menite să stimuleze investiția în economie dând investitorilor străini dreptul să cumpere teren în România; a participat la marșurile „pentru normalitate” (sexuală) ale organizației Noua Dreaptă; a făcut campanii pentru menținerea simbolurilor religioase în școli după ce această practică a fost considerată discriminatoare de CNCD;¹¹ și, foarte recent, a condamnat „legalizarea prostituției și incestului” prin noul Cod Penal.¹² În 1995, atunci când Europa occidentală cerea

---

⁹ Art. 51: „Filialele ASCOR pot întreține relații cu organizații și fundații din țară. Pentru relațiile cu organizațiile de tineret internaționale și din străinătate este necesară binecuvântarea ierarhului locului.”

¹⁰ Art. 59.

¹¹ În acest context, ASCOR este implicată într-un litigiu cu Asociația care a pregătit acest Raport.

¹² Vezi scrisoarea deschisă adresată, pe 23 martie 2009, Comisiei parlamentare pentru dezbateră noului Cod penal și Codului de procedură penală.

imperios României abrogarea Art. 200 din Codul Penal, ASCOR a organizat o campanie de largă amploare împotriva „propagandei degenerării umane”. Președintele de atunci al Camerei Deputaților descria presiunile Asociației în felul următor: „În timpul dezbaterilor ASCOR a bombardat deputații cu informații, petiții și apeluri, toate adoptând o poziție favorabilă criminalizării homosexualității, acuzându-i pe cei care solicitau dezincriminarea de imoralitate și ateism.”¹³

Acțiunile ASCOR, care aduc într-o măsură semnificativă aminte de mobilizarea interbelică a studenților ortodocși în acțiuni legionare,¹⁴ s-au desfășurat atât în spațiul public larg, cât și în spațiul public *academic*. Dacă în privința celui dintâi Asociația și-a exercitat dreptul la asociere și libertatea de exprimare, era firesc ca în mediul universitar acțiunile ASCOR să fie constrânse de politicile universităților de stat cu privire la desfășurarea activităților religioase. Conform cercetărilor efectuate, *nici o universitate din România, publică sau privată, nu dispune însă de o politică clară, explicită, privind manifestările cu conținut religios în campusurile academice*. Ca urmare, deciziile privind asemenea manifestări s-au luat *ad hoc*, fără consultarea unui set de norme universitare și fără înțelegerea responsabilităților ce revin instituțiilor publice de învățământ superior în astfel de situații. Mai mult, politicile inconsecvente au dus uneori la cazuri de discriminare religioasă, subiect pe care îl vom dezvolta într-o secțiune ulterioară.

În plus față de precauțiile necesare privind orice activitate academică care implică un actor universitar-religios (cum sunt asociațiile studenților care își declară o afiliere confesională), în cazul particular al ASCOR universitățile publice ar fi trebuit să ia în calcul statutul neautonom al acestei organizații. Deopotrivă *de facto* și *de jure*, conform chiar Statutului său, ASCOR este o asociație a Bisericii Ortodoxe Române, subordonată decizional acesteia. Practica arată că stipulațiile Statutului nu sunt doar formale. Planurile de activitate ale ASCOR Constanța, de pildă, sunt aprobate direct de Arhiepiscopul Tomisului, Teodosie.¹⁵ Filiala din Craiova menționează pe website-ul său că „Toate acțiunile asociației primesc binecuvântarea ierarhului locului, fără de care acestea nu se mai realizează.”¹⁶

Ca asociație subordonată BOR, în relațiile sale de orice tip cu universitățile publice ASCOR acționează, în mod real, ca reprezentant al Bisericii majoritare. Ca atare, atitudinea instituțiilor superior de stat din România față de Asociația Studenților Creștini Ortodocși Români trebuie să fie aceea adecvată tratatelor cu o organizație religioasă, mai degrabă decât cu o organizație studentescă. Iar această obligație implică o politică clară față de orice actor al vieții religioase, indiferent de confesiune.

II.1.b Slujbe, ceremonii religioase și titluri onorifice în universități

Am început Raportul de față cu o descriere a acțiunilor Asociației Studenților Creștini Ortodocși Români atât în scopul de a oferi scurt istoric al ingerințelor religioase în mediul academic românesc, cât și pentru că Asociația în cauză a reprezentat, mai ales în primul deceniu după revoluție, principalul actor academic-religios din țară. Uneori alături de Liga Studenților din Universitatea București (LSUB) sau de alte asociații

---

¹³ Human Rights Watch, *Public Scandals: Sexual Orientation and Criminal Law in Romania* (Helsinki: Human Rights Watch, 1998), p. 33.

¹⁴ Cazul Uniunii Naționale a Studenților Creștini Români. Vezi Gabriel Catalan, „Legiune și slujitorii Domnului”, *Dosarele istoriei* 9 (2000); Valentin Săndulescu, „Sacralised Politics in Action: the February 1937 Burial of the Romanian Legionary Leaders Ion Moța and Vasile Marin”, *Totalitarian Movements and Political Religions* 8.2 (2007).

¹⁵ Vezi <http://ascor-tomis.blogspot.com/search/label/PROIECTE>, consultat pe 8 august 2009.

¹⁶ Vezi <http://www.ascorcraiova.ro/departamente>, consultat pe 8 august 2009.

similare din alte orașe universitare, dar frecvent pe cont propriu, beneficiind doar de susținerea indirectă a Bisericii majoritare, ASCOR a reușit să mobilizeze o cantitate remarcabilă de energie în direcția confesionalizării universităților românești. În mare parte, așadar, situația de fapt consemnată în paginile care urmează i se datorează.

Studii realizate în ultimii ani de Asociația Solidaritatea pentru Libertatea de Conștiință (ASLC) și, în mod mai amplu, de Liga Pro Europa, au arătat că peste 90% dintre școlile din învățământul preuniversitar din România organizează anual ceremonii și festivități religioase.¹⁷ În mediul universitar public, situația este similară, deși nu dispunem de date exacte privind procentul instituțiilor de învățământ superior publice care desfășoară asemenea evenimente. Cert este că primele inițiative în acest sens, care vizau mai ales momentul deschiderii anului academic și al absolvirii studiilor de licență, au demarat chiar la începutul anilor nouăzeci.

În 1992, ASCOR și Liga Studenților din Universitatea București¹⁸ s-au îngrijit împreună de organizarea primei celebrări religioase a începutului de an academic după schimbarea de regim din 1989. În aceeași perioadă, ceremonii similare au fost inaugurate și în universitățile cu regim special, cum sunt cele militare. În plus, în iulie 1993, la festivitățile de absolvire a Universității Naționale de Apărare a participat Patriarhul Teoctist, care a binecuvântat absolvenții. Între timp, practicile de acest tip s-au generalizat. Astăzi, numeroase universități invită la deschiderea anului universitar un sobor de preoți, în genere ortodocși. Alte instituții academice organizează, în plus, și festivități de absolvire binecuvântate de clerici (cazul promoției 2009 la UMF Iuliu Hațieganu din Cluj, pentru a da un singur exemplu).

Întâlnirea organizațiilor religioase și a instituțiilor de învățământ superior publice cu ocazia începerii anului universitar nu are loc doar pe pământ academic, ci și pe teritoriu confesional. Mai multe episcopii sau arhiepiscopii organizează în octombrie slujbe de început de an universitar în biserici, așa cum s-a întâmplat de pildă anul trecut la Mitropolia din Sibiu. Uneori, la eveniment participă și administrația universitară (în cazul menționat, a fost vorba de rectorul instituției, Constantin Oprean).

Universitățile au invitat oficial ierarhi pentru binecuvântare sau sfințire și cu ocazia dării în folosință a unor clădiri universitare noi, a bibliotecilor academice (de pildă, în 2009, la Sibiu), a căminelor și, desigur, a „bisericilor studențești”. Pentru prima dată în 2009, la Ziua Absolventului au participat studenții tuturor universităților de stat din Iași – Universitatea Al. I. Cuza, Universitatea de Medicină și Farmacie Gr. T. Popa, Universitatea de Arte George Enescu, Universitatea Tehnică Gh. Asachi, Universitatea de Științe Agricole și Medicină Veterinară Ion Ionescu de la Brad. Evenimentul, organizat în trecut în special de prima dintre instituțiile de mai sus, a inclus o oprire la Mitropolie, pentru ceremonia de binecuvântare a absolvenților ieșeni.¹⁹

O altă practică destul de comună prin care se pecetluiește alianța simbolică dintre învățământul terțiar public și biserică se referă la titlurile onorifice acordate persoanelor care ocupă funcții înalte în instituția din urmă. Universitățile publice investesc adesea, cu funcția de „senator de onoare”, diverși ierarhi ai cultelor românești. De pildă, Episcopul Oradiei, Sofronie, este senator de onoare al Universităților din Oradea și Arad. Episcopul Casian al Dunării de Jos este membru de onoare în senatul

---

¹⁷ Vezi ASLC, „Educația religioasă în școlile publice din România”, <http://www.humanism.ro/articles.php?page=74&article=210>, consultat pe 9 septembrie 2009.; Smaranda Enache et al., *Educația religioasă în școlile publice* (Tg. Mureș: Pro Europa, 2007).

¹⁸ Printre ale cărei principii se numără și acela că „Libertatea este un drept fundamental al ființei umane, drept izvorât din voința Creatorului.” Vezi <http://www.ligastudentilor.ro/principii.htm>, consultat pe 6 septembrie 2009.

¹⁹ Vezi <http://infouaic.com/2009/05/ziua-absolventului-2009/>, consultat pe 2 septembrie 2009.

universitar al Universității Dunărea de Jos din Galați. Ca Mitropolit al Moldovei, aceeași funcție onorifică a primit-o și actualul Patriarh, Daniel, în 2003. Din senatul de onoare al Universității Babeș-Bolyai din Cluj fac parte reprezentanți ai tuturor bisericilor cu prezență locală semnificativă. Pe lângă funcția onorifică de la UBB, Mitropolitul Anania deține una similară la UMF Iuliu Hațieganu din Cluj. În spiritul alianței dintre armată și biserică, Mitropolitului Ardealului, Laurențiu Streza, i-a fost recent (2009) decernat titlul de senator de onoare al Academiei Forțelor Terestre.

Un alt titlu academic onorific, cel de *doctor honoris causa*, a fost acordat de universitățile publice din țară mai multor fețe bisericești cunoscute. Mitropolitul Bartolomeu Anania este *doctor honoris causa* al Universității Babeș-Bolyai, al Universității de Medicină și Farmacie din Cluj și al UMF din Iași. Ca Mitropolit, Daniel a primit distincția amintită din partea Universității de Arte din Iași. Ca Patriarh – din partea Universității din Sibiu, a Universității din Alba Iulia și a două universități, una publică și cealaltă privată, din Arad. Arhiepiscopul Calinic al Argeșului este *doctor honoris causa* al Universității din Pitești, ș.a.m.d.

Și universitățile private au căutat alianțe simbolice cu Patriarhia Ortodoxă. Pe 8 noiembrie 2005, rectorul Universității Creștine Dimitrie Cantemir (UCDC) – recent implicat într-un scandal academic și, potențial, sexual care nu i-a afectat poziția actuală de președinte al UCDC – a primit de la Patriarhul Teoctist distincția cea mai de seamă a BOR, Crucea Patriarhală. Prilejuit de sfințirea capelei Universității, evenimentul a părut inadecvat până și unui apropiat al Bisericii, teologul Radu Preda.²⁰ Cu un an înainte, UCDC și Patriarhia Română preluaseră împreună postul de televiziune PAX și înființaseră în cadrul Universității catedra de Cultură și Civilizație Creștină, coordonată de Arhiepiscopul Teodosie.²¹

O altă universitate privată din Capitală, Universitatea Româno-Americană, a ridicat la rândul său o capelă ortodoxă pentru studenți. În 2007, de sărbătoarea Sfintei Treimi, Patriarhul Teoctist a sfințit lăcașul și a oficiat prima liturghie. Cu această ocazie, Universitatea i-a decernat ierarhului titlul de *doctor honoris causa*. Universitatea Vasile Goldiș din Arad are printre doctorii onorifici doi înalți ierarhi, pe Patriarhul Daniel și pe Episcopul Aradului, Timotei Sevcicu. Cel din urmă reprezintă o prezență constantă la instituția arădeană, unde a sfințit începeri de an academic, absolviri, centre de cercetare, sau dezveliri de statui.

II.1.c Lăcașuri de cult universitare

Tema lăcașurilor de cult afiliate instituțiilor universitare nu a stârnit dezbateri publice aprinse până în 1998, când Asociația Studenților Creștini Ortodocși Români, pe atunci extrem de activă pe „piața academică” din țară, a lansat un lobby susținut în sprijinul construirii unei biserici ortodoxe în micul campus al Facultății de Drept (și, la vremea respectivă, și al Facultății de Filozofie) din Universitatea București. Construcția ar fi avut o semnificație simbolică specială: clădirea principală a campusului găzduiește, pe lângă câteva cămine, și administrația superioară a Universității din Capitală.

Propunerea, devenită subiect de dispută între susținători și opozanții din universitate, era de fapt mai veche și făcea parte dintr-o acțiune concertată de „creștinare” a UB. Ridicarea unei astfel de biserici a fost evitată la limită, doar după ce Asociația pentru Apărarea Drepturilor Omului în România – Comitetul Helsinki (APADOR-CH) a intervenit pe lângă rectorat în legătură cu încălcarea dreptului la

---

²⁰ Radu Preda, „Crucea Patriarhală pentru mireni”, *Averea*, 22 decembrie 2005.

²¹ „Patriarhia Română și Universitatea Creștină Dimitrie Cantemir au preluat postul de televiziune Pax”, *Adevărul*, 7 septembrie 2004.

gândire, conștiință și religie, în coordonare cu un mic, dar activ, grup de studenți de la Filozofie și Drept.²²

După stabilirea tradiției de deschidere a anului academic cu o ceremonie religioasă, Liga Studenților din Universitatea București (LSUB) avansase, deja la începutul lui 1996, și un proiect pentru o așa-numită „biserică a universității”. (Biserica Rusă din oraș primise deja de jumătate de deceniu rolul oficial de „biserică studentească” din partea BOR.) În aceeași perioadă, ramura de la Drept a Ligii susținuse și afișarea simbolurilor religioase în Universitate (practică interzisă în cele din urmă de Senat, fără ca interdicția să fie vreodată aplicată). Tot atunci, ASCOR sponsorizase o propunere de modificare a cartei UB în sensul introducerii unei prevederi privind întemeierea Universității pe principiile eticii creștine. O altă inițiativă de confesionalizare a Universității, demarată și ea la mijlocul anilor nouăzeci, a vizat un hram creștin pentru instituție.²³

Aproape toate inițiativele amintite de ortodoxizare a vieții universitare la Universitatea București au întâmpinat, într-un punct sau altul, rezistența organismelor colegiale care conduceau instituția, deși ceremoniile religioase de deschidere a cursurilor și simbolurile creștine sau creștin-ortodoxe sunt încă prezente în mediul academic bucureștean. Rezistența de la UB rămâne însă, până astăzi, un fenomen atipic în învățământul superior românesc. Între timp, spațiul universităților de stat s-a asociat frecvent cu instituțiile și simbolurile bisericii, aproape în exclusivitate ale Bisericii majoritare. Cu excepția capелеlor afiliate facultăților de teologie care aparțin altor culte decât cel ortodox, *nu cunoaștem nici o singură biserică sau capelă într-o instituție de învățământ superior din România, destinată studenților sau angajaților acelei instituții, care să fie afiliată unui alt cult decât cel majoritar, sau care să aibă un regim ecumenic.*

În schimb, bisericile, capелеle sau paraclisele ortodoxe au proliferat, mai ales în primul deceniu al noului mileniu. Lăcașuri universitare ortodoxe, altele decât cele destinate special practicii studenților de la teologie, există sau se află în construcție la (lista nu pretinde să fie exhaustivă):²⁴ Academia de Științe Economice din București,²⁵ Universitatea de Științe Agronomice și Medicină Veterinară (USAMV) din București,²⁶ Universitatea Națională de Apărare Carol I din Capitală,²⁷ Academia Tehnică Militară, Academia Forțelor Aeriene, Universitatea Dunărea de Jos din Galați (în campus), Universitatea de Științe Agricole și Medicină Veterinară a Banatului din Timișoara,²⁸ Universitatea de Vest din Timișoara și Universitatea Politehnică din același oraș (în campus), Academia Forțelor Terestre Nicolae Bălcescu (Sibiu), Universitatea Transilvania din Brașov, Universitatea Lucian Blaga din Sibiu,²⁹ Universitatea de Medicină și Farmacie Gr. T. Popa din Iași.

---

²² Vezi scrisoarea deschisă adresată Ministrului Educației Naționale, publicată în revista 22 (1998).

²³ Vezi și Lavinia Stan și Lucian Turcescu, *Religion and Politics in Post-communist Romania* (Oxford: Oxford University Press, 2007), p. 168.

²⁴ Doar o parte dintre instituțiile de învățământ superior de stat au răspunsul solicitărilor de informații publice ale asociației.

²⁵ Capela „Sf. Ioan Gură de Aur” a fost dată în folosință în 2008.

²⁶ Biserica cu hramul „Sf. Chiril și Metodiu”, înființată în 2001.

²⁷ Biserica cu hramul „Sf. Mare Mucenic Dimitrie, Izvorătorul de Mir” din Str. Dr. Rainer. În prezentarea pe care o face unei singure religii, creștinismul, website-ul UNAP proclamă și următoarele: „Iisus Hristos este Dumnezeu Fiul întrupat pentru mântuirea lumii.” (Vezi <http://www.unap.ro>, consultat pe 5 iunie 2009.)

²⁸ Biserica cu hramul „Sf. Nicolae” a fost inițiată în 2007.

²⁹ O biserică ortodoxă, în plus față de biserica Facultății de Teologie Ortodoxă.

La Târgoviște, în instituția de învățământ superior din localitate operează o capelă ortodoxă deservită de profesorii de la Facultatea de Teologie a Universității Valahia. Conform declarațiilor rectorului, se plănuiește construirea unei biserici și în noul campus universitar, aflat în construcție de mai mulți ani. La Cluj, biserica din cadrul complexului studentesc „Hașdeu” a fost ridicată în ciuda protestelor unei părți a studențimii din localitate, acuzate de reprezentantul ASCOR din județ că se opun fiindcă își doresc spațiu „pentru topless, săniuș, că îi stresează clopotele”.³⁰ Astăzi, mulți studenți apelează în timpul sesiunii la „serviciile” așezământului, uneori în schimbul unei sume de bani, în speranța de a trece cu succes examenele.³¹

La Oradea, universitatea de stat din această zonă cu o puternică tradiție multiculturală și multiconfesională are două biserici, ambele ortodoxe. Prima, o biserică de lemn, originară greco-catolică, cu hramul Sf. Arhangheli, este un monument istoric din secolul al XVIII-lea. Construcția a fost transportată de la Letca (jud. Sălaj) în campusul universitar în 1991. Al doilea lăcaș, cu hramul Sf. Teodor Suditul și cu un spațiu mai generos, a fost sfințit de fostul patriarh Teoctist în 2002, în clădirea nouă a Universității.

La Universitatea de Arte George Enescu din Iași, capela sfințită în 2003 de pe atunci Mitropolitul Moldovei, Daniel, poartă hramul dublu Sf. Gheorghe și Sf. Mare Mucenic Dimitrie. Capela a fost pictată de studenții instituției. Printre ctitorii ale căror nume sunt inscripționate pe pereții din interior, se află și doi miniștri ai învățământului din perioada în care lăcașul a fost înființat,³² Ecaterina Andronescu și Alexandru Athanasie.

Universitatea Tehnică Gh. Asachi din Iași a sprijinit recent construcția unei biserici ortodoxe – cu hramul Sf. Iulian din Tars și Sf. Arhangheli Mihail și Gavril – în Campusul Studentesc Tudor Vladimirescu (situat, de altfel, într-un cartier cu numeroase biserici). Lăcașul, înființat în 2001, se află în construcție de aproape un deceniu și a fost ridicat parțial cu banii studenților, strânși periodic în chete organizate, în genere la începutul anului academic, de preotul paroh și organizații studentești din Universitatea Tehnică. Urmând istoria tipică a multor construcții de biserici ortodoxe, începute cu bună știință fără finanțare suficientă și plătite apoi de autoritățile publice „mobilizate” prin presiuni de tot felul,³³ biserica campusului a ajuns într-o fază înaintată, dar a rămas fără fonduri.³⁴ Preotul paroh a organizat o campanie de strâns semnături printre studenți chiar la sfârșitul anului academic 2009, solicitând finanțare din partea Universității (care a promis imediat sprijinul său)³⁵ și a autorităților locale. Anual, parohul binecuvântează toate căminele din campusul Tudor Vladimirescu.³⁶

---

³⁰ Florentina Tătar, „Biserica din Hașdeu, gata de Sfintele Paști”, *Monitorul de Cluj*, 8 octombrie 2007.

³¹ Dani Năneștean, „Studenții, mai bisericoși în sesiune”, *Clujeanul*, 29 mai 2009.

³² Capela a fost înființată într-un spațiu al noii clădiri a UAGE, spațiu care ar fi avut în trecutul îndepărtat destinația de paraclis ortodox.

³³ ASLC, „Construcția de lăcașuri de cult în România după 1989 și impactul său asupra libertății de conștiință și secularității statului”, <http://www.humanism.ro/articles.php?page=74&article=209>, consultat pe 8 septembrie 2009; Liviu Andreescu, „The Construction of Orthodox Churches in Post-Communist Romania”, *Europe-Asia Studies* 59.3 (2007).

³⁴ Cristina Lucaci, „4000 de studenți cer în scris acoperiș pentru biserica din campus”, *Ziarul de Iași*, 3 iunie 2009.

³⁵ „O să ajutăm cum putem, peste tot. Cred că o să-l sprijine și autoritățile locale, și la București, sunt convins că vor fi alocate fondurile necesare”, a declarat rectorul Universității Tehnice (Lucaci, „4000 de studenți...”).

³⁶ Cristina Lucaci, „Studenții din Tudor Vladimirescu, enoriași model la biserica din campus”, *Ziarul de Iași*, 27 decembrie 2007.

Una dintre cele mai de succes biserici universitare datează din partea a doua a anilor nouăzeci și se află în incinta campusului Universității Politehnice din Capitală. Biserica Sf. Grigorie Palama a fost ridicată între anii 1996-98 „cu cheltuiala și osârdia” societății Aedificia Carpați, companie acuzată în repetate rânduri de executarea de „comenzi politice”.³⁷ Așezământul ortodox a fost amplasat strategic pe calea principală de acces în campus. Profesorii care intră în sau ies din Politehnică venind dinspre stația de metrou Grozăvești, studenții care vin la facultate dinspre complexul de cămine din apropiere, precum și oaspeții instituției, trec în mod necesar prin fața bisericii. Și vizitatorii virtuali ai Politehnicii bucureștene pe website-ul instituției fac în mod necesar cunoștință cu biserica, care ocupă fotografia de întâmpinare. Lăcașul este una dintre cele mai active biserici universitare, organizând numeroase cununii religioase, botezuri și alte evenimente bisericești. De curând, biserica a găzduit și moaștele sfântului patron, aduse din Grecia.³⁸

Un act probabil unic – cu excepția evenimentelor de la Universitatea București din 1998 – de rezistență a mediului universitar la presiunile religioase de confesionalizare / ortodoxizare s-a petrecut la Suceava în 2004. În acel caz, Biserica Ortodoxă plănuia, cu sprijinul consiliului local, să ridice un așezământ religios în parcul Universității Ștefan cel Mare, aflat la câteva zeci de metri de Aula Magna a instituției. Proiectul fusese inițiat în cadrul „anului jubiliar Ștefan cel Mare” și finanțat de guvern. Comisia de Urbanism aprobase planurile de construire, fără consultarea Universității.³⁹ Senatul academic a blocat proiectul și a solicitat instanțelor și altor actori implicați – printre care și Patriarhia – să anuleze inițiativa. A urmat o luptă a declarațiilor de presă în care Arhiepiscopul Sucevei, Pimen Zainea, a incriminat Senatul pentru trădarea memoriei lui Ștefan cel Mare, în timp ce președintele Consiliului local a acuzat forul universitar de „rătăcire”.⁴⁰

Proiectul sucevean, abandonat în cele din urmă, reprezintă un caz aproape singular de rezistență a unei instituții de învățământ superior la presiunile Bisericii majoritare. Cu toate acestea, rezistența Universității nu s-a întemeiat pe rațiuni ce țin de separarea spațiilor de învățământ secular de spațiile religioase (cazul Universității București). Refuzul a constituit, mai curând, o reacție la saturarea domeniului public cu biserici și la amenințarea unui spațiu verde istoric cum e parcul Areni. Studenții Universității Ștefan cel Mare beneficiau deja, în 2004, de o biserică ortodoxă studentească (în Piața Mică) și de un al doilea lăcaș religios, aparținând aceleiași confesiuni, în imediata apropiere a instituției. La câteva minute de mers de campusul universitar se găseau încă trei biserici ortodoxe, ușor accesibile oricărui membru al comunității academice.

---

³⁷ Aedificia Carpați a primit, printr-o procedură de încredințare ilegală, contractul de 1 milion de euro de demontare și relocare a mausoleului din Parcul Carol, București, în scopul amplasării Catedralei Mântuirii Neamului.

³⁸ Vezi <http://www.ziua.ro/news.php?id=26711&data=2009-04-29>, accesat pe 20 august 2009.

³⁹ Pentru cazul Areni, a se consulta seria de reportaje semnate de Mihaela Bivol în ziarul sucevean *Obiectiv* în luna martie 2004.

⁴⁰ Vezi <http://www.newsbucoovina.ro/actualitate/8489/IPS-Pimen-critica-Senatul-Universitatii-Stefan-cel-Mare>, consultat pe 1 septembrie 2009.

II.2 Practici universitare care discriminează sau încalcă libertatea religioasă

Starea de fapt descrisă în capitolul anterior se dovedește direct relevantă temelor înrudite ale încălcării libertății religioase și discriminării pe bază de religie. Aproximativ, care nu poate fi tăgăduită, a universităților publice de biserică (de fapt, de Biserica majoritară) reprezintă o problemă din perspectiva relațiilor dintre biserică și stat în măsura în care afectează libertatea de conștiință a membrilor comunității universitare. *Nu considerăm că orice eveniment cu conotații sau afiliere religioasă desfășurat în campusul universitar implică neapărat o încălcare a acestor principii sau drepturi*, dar anumite practici au în mod cert acest efect, în timp ce altele sunt susceptibile să încalce libertatea de conștiință în măsura în care universitățile nu se comportă consecvent și echitabil.

În mai multe dintre ipostazele amintite anterior, colaborarea dintre universitățile de stat și Biserica majoritară încalcă *în mod inerent* libertatea de conștiință. Afișarea simbolurilor confesionale afectează libertatea de religie a studenților și profesorilor aparținând altor confesiuni, precum și, mai general, a persoanelor non-religioase sau atee. Încălcarea libertății religioase survine și din obligarea unor persoane cu convingeri religioase diferite sau fără asemenea convingeri să ia parte la anumite evenimente academice. În cazul simbolurilor confesionale, studenții și profesorii sunt nevoiți să-și desfășoare activitățile în spații impregnate religios. În cazul ceremoniilor de inaugurare sau absolvire, membrii comunității academice trebuie să aleagă între exercițiul dreptului de a participa la festivități academice și dreptul de a nu fi constrânși să ia parte la evenimente religioase.

În privința altor tipuri de evenimente cu conotații sau afiliere religioasă care au loc în campus, precum conferințele, dezbaterile, proiectele sociale ș.a.m.d., măsura în care ele constituie acte de încălcare a conștiinței sau de discriminare depinde, cum notam mai sus, de consecvența și echitatea politicilor academice în acest sens. Deși o politică universitară care permite astfel de manifestări nu este în mod necesar discriminatorie, ea poate fi aplicată într-un mod care discriminează. Intenția universităților de a facilita asistența religioasă în campus, de exemplu, nu a fost pusă în practică într-un mod care să asigure tratamentul egal al tuturor studenților, ci a favorizat sistematic studenții ortodocși, ori mai curând a acționat în numele acestora.

În învățământul universitar românesc, discriminarea pe bază de religie apare mai ales în urma inconsecvenței politicilor universităților în privința tratamentului temelor religioase. Ea afectează mai ales minoritățile confesionale. În cele ce urmează, Raportul va prezenta câteva cazuri de discriminare religioasă și de încălcare a libertății religioase în învățământul superior public din România.

II.2.a „Bisericile universitare” și discriminarea religioasă

Situații ca cea de la Suceava, unde BOR dorea un lăcaș lângă Universitate deși studenții erau deja amplu deserviți de biserici ortodoxe, așa cum se întâmplă de fapt cu multe alte campusuri în care s-au ridicat capele ale acestei confesiuni, demonstrează că impulsul BOR de a ridica „biserici universitare” nu este determinat de asigurarea asistenței religioase pentru comunitatea academică. Mai degrabă, ce a motivat Biserica Ortodoxă Română în acest caz și în altele similare a fost impregnarea unei dimensiuni creștin-ortodoxe instituțiilor publice de învățământ superior. Dimensiune pe care acestea din urmă au tolerat-o, au acceptat-o, sau au căutat-o activ în ultimele două decenii.

Grija pe care universitățile publice din România o poartă studenților *creștini ortodocși* ridică probleme evidente de discriminare religioasă. Înființarea unor biserici ortodoxe în campusurile universitare – cu excepția bisericilor confesionale care servesc

pentru practica liturgică a studenților teologi – poate fi cu greu justificată de universitățile publice ca fiind motivată de asigurarea asistenței religioase membrilor comunității academice. O astfel de motivație este discutabilă de vreme ce, spre deosebire de persoanele din clinici, penitenciare, sau armată, studenții, profesorii sau alți angajați ai universităților se pot ușor deplasa la biserici aflate în afara campusului. Dacă acceptăm totuși argumentul asistenței religioase, atunci lăcașurile de cult „universitare” nu mai pot aparține unei singure religii (creștine) și, mai mult decât atât, unui singur cult (ortodox).

În situația în care universitățile publice consideră, totuși, că asistența religioasă trebuie să fie asigurată *în campus*, acestea au datoria să o facă accesibilă tuturor studenților, indiferent de confesiune. Soluția obișnuită în asemenea cazuri este aceea a capelelor ecumenice sau non-confesionale, deschise pentru reculegere, rugăciune sau alte ritualuri religioase tuturor membrilor comunității universitare. Desigur, nu toți cei din urmă au nevoie de sau vor întrebuința asemenea facilități. Studenți aparținând unor comunități evanghelice ne-au explicat, în discuțiile purtate, că absența capelelor ecumenice universitare nu constituie o preocupare pentru ei. Bisericile locale le asigură pe deplin nevoile în acest sens.⁴¹ (Se pune întrebarea de ce nu este acesta și cazul studenților ortodocși.)

Pe de altă parte, alte categorii de studenți duc lipsă de asemenea spații. Studenții musulmani, de pildă, sunt deseori nevoiți să se roage în incinta facultății datorită programului fix de rugăciune. O fac în locuri improprii: pe holuri, în sălile de curs ș.a.m.d. Ei ar putea beneficia în mod direct de o capelă ecumenică aproape de clădirile cu săli de clasă și laboratoare.

Universitățile din România, preocupate la nivel declarativ de internaționalizare și mobilitatea studențească, nu asigură așadar condiții adecvate de exercitare a convingerilor și practicilor religioase – decât pentru studenții ortodocși. În urma cercetărilor noastre, *nu am descoperit nici măcar o singură capelă ecumenică în vreo universitate publică românească*. Or, fie instituțiile de învățământ superior de stat își asumă asigurarea unui cadru adecvat exercitării anumitor practici religioase, caz în care trebuie să o facă în mod egal pentru toți studenții lor, indiferent de confesiune; sau nu își asumă o asemenea responsabilitate, *situație în care omniprezentele biserici universitare ortodoxe semnaleză o practică discriminatorie*.

II.2.b Respectarea tradițiilor comunităților religioase minoritare

Dintr-un motiv sau altul, în universitățile românești se practică în mod curent organizarea examenelor (sau a altor evenimente similare) în zilele de sfârșit de săptămână – și în special sâmbăta. Pentru majoritatea studenților români, această practică nu ridică probleme, mai ales fiindcă o parte însemnată din studențimea majoritară ortodoxă nu respectă în manieră strictă ziua de duminică ca zi dedicată activităților religioase de grup și/sau individuale. Aceasta explică în parte, probabil, și laxitatea politicilor universitare cu privire la zilele de sfârșit de săptămână. (Desigur, fenomenul nu este limitat la universități. În țară s-au organizat și alegeri în zilele de sâmbătă.)

În România există însă și comunități religioase care respectă sabatul cu strictețe. Printre cele mai numeroase și mai bine reprezentate în mediul universitar se numără Biserica Adventistă de Ziua a Șaptea. Din interviurile cu reprezentanți ai studenților adventiști a reieșit că una dintre problemele întâmpinate frecvent de aceștia se referă la

---

⁴¹ Totuși, studenții evanghelici au remarcat și că situația ar putea fi diferită în orașe în care biserica lor are o prezență foarte slabă.

stabilirea examenelor (dar și a altor activități universitare) în ziua de sâmbătă. Conform informațiilor obținute, asemenea cazuri sunt de cele mai multe ori rezolvate direct de către studenți și profesori, fără să fie nevoie de alte intervenții. În situațiile fericite, care sunt frecvente, cadrele didactice acceptă date de examinare alternative (eventual, studenții care respectă sabatul sâmbăta dau examenele laolaltă cu alte grupe).

Cu toate acestea, există destule cazuri în care tratativele duse direct cu profesorii universitari nu sunt suficiente pentru a rezolva problema examenelor ținute sâmbăta. În astfel de împrejurări, pe lângă universitate intervin uneori asociațiile studențești, sau persoane special însărcinate de Biserică (eventual, responsabilii pentru problemele de libertate religioasă). Însă nici asemenea intervenții nu rezolvă satisfăcător toate cazurile. Ca urmare, examenele pierdute constituie o experiență relativ comună pentru studenții care respectă sabatul în mod strict ca zi de odihnă și închinare. În cazurile extreme, dar rare, s-au pierdut și ani de studiu din asemenea motive.⁴²

Problema respectării libertății religioase a studenților prin respectarea zilei a șaptea a săptămânii (care pentru adventiști, evrei și credincioșii altor biserici este sâmbăta) reprezintă o temă complexă. Legile statului român și jurisprudența europeană prevăd obligația instituțiilor publice de a facilita exercitarea practicilor religioase atunci când exercițiul în cauză nu constituie pentru instituțiile respective o povară administrativă sau financiară excesivă. Respectarea sâmbetei în universități pentru studenții care țin cu strictețe sabatul nu pare să impună, în mod obișnuit, o asemenea povară. Organizarea examenelor sâmbăta nu poate fi comparată, de exemplu, cu cazul angajaților din sectorul economic⁴³ și nici cu situația organizării alegerilor în weekend.⁴⁴ Ar fi firesc, de aceea, ca universitățile românești să ofere mai multă flexibilitate în privința examenelor. Și nu doar studenților adventiști sau evanghelici, ci și acelor studenți ortodocși, catolici sau de alte confesiuni care consideră duminica o zi de rugăciune ce trebuie respectată.

Pentru a permite ținerea sâmbetei sau duminicii, universitățile ar putea adopta în cartea universitară, codurile academice sau alte documente relevante prevederi prin care să permită studenților să solicite, din rațiuni religioase, o dată alternativă de examinare. O opțiune a fi aceea de a fixa date alternative pentru toate examenele universitare (soluție ce ar rezolva, desigur, și alt tip de probleme, deși ar putea împovăra instituțiile peste limita acceptabilă); sau de a permite studenților să dea examenele împreună cu alte grupe. În fine, universitățile ar putea oferi studenților, prin contractele semnate cu aceștia la înmatriculare, posibilitatea de a solicita, din motive de conștiință, o dată alternativă de examinare pentru examenele de sâmbătă sau duminică.

II.2.c Statistici universitare privind apartenența confesională

Articolul 5 al Legii privind libertatea religioasă și regimul general al cultelor (Legea 489/2006) prevede, la alineatul 5, că „Este interzisă prelucrarea datelor cu caracter personal legate de convingerile religioase sau de apartenența la culte, cu excepția desfășurării lucrărilor de recensământ național aprobat prin lege sau în situația în care persoana vizată și-a dat, în mod expres, consimțământul pentru aceasta.” Paragraful următor al legii stipulează, pe aceeași linie: „Este interzisă obligarea

---

⁴² Conform discuțiilor cu reprezentanții studenților adventiști.

⁴³ Prin intermediul contractului de muncă individual, angajații pot negocia cu angajatorii condiții speciale, cum ar fi aceea de a nu lucra vineri seara, după apus (când începe propriu-zis perioada sabatului). Apoi, pe piața de muncă există incomparabil mai multe opțiuni de angajare decât există, pe piața academică, opțiuni de înscriere la studiu.

⁴⁴ Există rațiuni speciale pentru care alegerile se organizează în weekend. În plus, asemenea evenimente electorale sunt destul de rare.

persoanelor să își menționeze religia, în orice relație cu autoritățile publice sau cu persoanele juridice de drept privat.”

În ciuda acestor prevederi, care nu lasă loc la interpretare, practica solicitării datelor privind confesiunea studenților la admitere nu a fost complet abandonată în învățământul superior. Cel puțin aceasta o indică datele solicitate în acest sens de la mai multe instituții publice din țară.

Următoarele instituții mai solicită încă, la admitere, date cu caracter personal legate de convingerile religioase sau de apartenența la cult (lista nu este exhaustivă): Universitatea de Medicină și Farmacie din Craiova, Academia de Muzică Gheorghe Dima din Cluj, Universitatea Dunărea de Jos din Galați, Universitatea din Bacău, Școala Națională de Studii Politice și Administrative din București. O fac, de asemenea, două instituții de învățământ superior militar, în care regimul special al unora dintre studenți poate ușor conduce la abuzuri de natură religioasă – Universitatea Națională de Apărare din București și Academia Forțelor Aeriene. Universitatea de Științe Agricole și Medicină Veterinară a Banatului din Timișoara a colectat date despre religia studenților și în primul an după adoptarea Legii cultelor, însă a încetat să o facă în anul ulterior.

II.2.d Discriminare în politica universitară față de asociațiile studențești: un studiu de caz

Un alt caz în care universitățile de stat românești aplică politici în mod discriminatoriu este acela al relațiilor cu organizațiile studențești. Am descris anterior activitățile din ultimele două decenii ale Asociației Studenților Creștini Ortodocși Români. În ciuda statutului său de subordonare față de BOR, probabil necunoscut multor administratori academici, Asociația a fost constant sprijinită de universități. Cele din urmă au organizat evenimente în parteneriat cu Asociația⁴⁵ și au permis Asociației să desfășoare evenimente în incinta instituției. Au pus la dispoziția ASCOR săli de clasă, aule și alte spații academice. Unele dintre activitățile ASCOR din campus au avut un conținut în aparență secular (de exemplu, conferințele despre homosexualitate organizate în 2008 la Iași, cu studenții UAIC și ai UMF).⁴⁶ Altele însă au avut o substanță religioasă manifestă (precum conferințele organizate cu actorul Dan Puric, festivalul anual „Zilele Ortodoxiei” care se desfășoară și în incinta Universității din Craiova, sau recente conferințe de la UMF din Timișoara). Trăgând linie, nu încape nici o îndoială că instituțiile de învățământ superior de stat din România au susținut constant ASCOR în eforturile sale confesionale, pe care președintele filialei din Bacău le caracteriza anul trecut în modul următor:

Filiala Bacău a ASCOR a încercat în cei 12 ani să facă apostolat în rândul studenților băcăuani. Am reușit cu ajutorul Bunului Dumnezeu să facem prezente icoanele în mijlocul tinerilor care învață la Universitatea Bacău, ne-am străduit să conștientizăm tinerii de importanța vieții și flagelul avortului, în cadrul unor acțiuni desfășurate atât la Universitatea Bacău, cât și în liceele din oraș. Și pe viitor sperăm să desfășurăm cât mai multe activități prin care să facem cunoscută prezența lui Dumnezeu în viața fiecăruia dintre noi.⁴⁷

Lăsând la o parte întrebarea privind numărul inițiativelor ASCOR care au depășit ceea ce era permisibil în spațiul unor instituții publice din punctul de vedere al

---

⁴⁵ Un exemplu selectat la întâmplare: ASCOR se numără printre organizațiile partenere ale Universității din Bacău. Vezi <http://dcp.ub.ro/parteneriate>, consultat pe 8 septembrie 2009.

⁴⁶ La conferințe au fost invitate să vorbească persoane cate, teoretic, aparțineau mai multor categorii profesionale: medici, bioeticieni, personalități publice laice, clerici.

⁴⁷ Constantin Gherasim, „ASCOR Bacău, la aniversară”, *Ziarul de Bacău*, 30 octombrie 2008.

libertății de conștiință, ne putem întreba cum au acționat universitățile publice din România față de alte organizații studențești cu afiliere religioasă, aparținând altor confesiuni. Dacă universitățile și-au asumat înlesnirea activităților de natură religioasă în spațiul academic, așa cum pare să se fi întâmplat judecând după exemplul ASCOR, au aplicat ele aceleași standarde și altor asociații similare, dar cu apartenență confesională distinctă?

Vom folosi ca studiu de caz situația Asociației Studențești AMiCUS. AMiCUS este organizația națională – există și un AMiCUS internațional – a studenților adventiști din facultățile „seculare” (non-teologice) din România. Cu peste 700 de membri și câteva sute de membri activi, organizația are filiale în mai multe centre universitare,⁴⁸ dintre care cele mai importante sunt acelea din București, Cluj, Iași sau Timișoara. AMiCUS desfășoară în mod regulat atât proiecte care au ca grup țintă tinerii adventiști, studenți sau nu, cât și proiecte sociale, care nu au o dimensiune religioasă. Deși unele dintre acestea din urmă pot fi motivate de convingerile religioase ale membrilor (cum ar fi cazul unei campanii anti-fumat), proiectele sociale nu au conotații confesionale și nici asociația organizatoare nu se prezintă pe sine ca asociație religioasă. Astfel de precauții au asigurat, pentru anumite campanii sau evenimente, și o prezență în presa de mare circulație.⁴⁹

În contextul Statutului ASCOR, discutat mai devreme, merită menționate aici pe scurt și raporturile AMiCUS cu Biserica Adventistă. Asociația este finanțată în principal de către conferințele bisericilor adventiste de pe teritoriul României. Până de curând, finanțarea nu a presupus și o participare activă a bisericii la nivelul organismelor de conducere ale Asociației, deși fiecare filială are un capelan din partea Conferinței, care se îngrijește și de legătura financiară între organizație și biserică. De curând, capelanii au devenit membri cu drept de vot (la paritate cu restul membrilor) în organismele AMiCUS.

Tema relevantă pentru scopurile acestui Raport este aceea a relațiilor Asociației cu universitățile. Din discuțiile cu reprezentanți ai AMiCUS București, Cluj și la nivel național, a reieșit că Asociația a primit de la administratorii instituțiilor de învățământ superior, în general, acordul de a desfășura acțiuni în campusurile academice. Mai multe universități și-au arătat sprijinul față de proiectele organizației. Pe de altă parte, acordul universității a fost oferit cu condiția ca activitățile Asociației să nu aibă o dimensiune confesională, ci una strict socială. În București, cel puțin, tema a fost discutată explicit. Cu alte cuvinte, activitățile AMiCUS în campusuri au fost permise cu precauția ca acestea să nu afecteze convingerile religioase ale studenților.

De asemenea, deși universitățile au pus uneori la dispoziția Asociației săli pentru desfășurarea conferințelor, în anumite cazuri au solicitat de la asociația studențească tariful standard pentru închiriere, cel perceput societăților comerciale. În mai multe rânduri, AMiCUS a întâmpinat dificultăți în lipirea afișelor privind anumite proiecte sociale în clădirile academice, cel mai probabil datorită menționării Bisericii Adventiste de Ziua a Șaptea printre parteneri.

---

⁴⁸ La Arad, Brașov, București, Cluj Napoca, Constanța, Craiova, Galați, Iași, ITA, Oradea, Pitești, Sibiu, Suceava, Târgu Mureș și Timișoara.

⁴⁹ Vezi, de pildă, *Monitorul de Cluj*, 27 octombrie 2008, sau *Ziua de Cluj*, 1 iunie 2009. „Lecții de zbor pentru boboci” este un program de orientare pentru proaspeții studenți clujeni. „Orășelul copiilor” a implicat organizarea unui orășel în miniatură pentru a familiariza copiii cu instituțiile locale (Primăria, Poliția, Pompierii, Spitalul, Banca, Poșta, Fabrica, Școala, Biserica, Teatrul, Muzeul, Supermarketul). AMiCUS derulează și un program mai amplu în Insula Mare a Brăilei. Pentru alte proiecte și programe, a se consulta <http://www.amicusromania.ro>.

Cu alte cuvinte, deși, conform declarațiilor reprezentanților săi, Asociația AMiCUS a găsit în genere sprijin în lumea universitară, acesta a fost condiționat de respectarea anumitor principii, în special de absența oricăror referințe confesionale din programele desfășurate în universități. Or, grija universităților publice de a nu permite activități religioase sau „prozelite” în campus, manifestată față de Asociație, ar fi binevenită dacă nu ar contrasta în mod flagrant cu permisivitatea arătată de aceleași instituții Asociației Studenților Creștini Ortodocși Români. În realitate, așa cum demonstrează istoria ASCOR, precauțiile invocate de universități nu au privit activitățile religioase în general, ci pe cele ale unor anumite confesiuni (în cazul discutat aici, adventiste), în timp ce o foarte activă asociație studentescă ortodoxă nu a întâmpinat nici un fel de dificultăți în inițiativele sale universitare cu conținut strict confesional.

Așa cum am observat anterior, astfel de acte de discriminare sunt posibile în lumea universitară românească și datorită faptului că instituțiile de învățământ superior nu dispun de politici explicite, publice, care pot fi consultate de orice parte interesată, cu privire la tratamentul activităților religioase în campusuri. Ca urmare, răspunsul la solicitări, indiferent dacă acestea vin de la asociații studentești cu afiliere religioasă sau de la organizații confesionale non-academice, depinde de deciziile discreționare ale administrației, fără o bază normativă clară. Inconsecvențele, care privilegiază sistematic un grup religios față de altele, conduc la cazuri de discriminare pe bază de religie.

Poziția autorilor acestui Raport cu privire la activitățile religioase din campus, trebuie subliniat, nu este că acestea ar trebui strict interzise, sau că ar trebui permise în orice condiții. Dat fiind statutul special al studenților, dar ținând cont și de natura publică a instituțiilor la care ne referim aici, universitățile ar putea permite evenimente cu conținut religios sau confesional, asigurându-se în același timp că ele nu încalcă libertatea de conștiință a altor membri ai comunității academice. Indiferent de politica universităților – strict separaționistă, sau permisivă între anumite limite – ea trebuie aplicată consecvent tuturor asociațiilor, studentești sau nu, indiferent de afilierea confesională.

III. Învățământul teologic românesc și raporturile dintre stat și biserică

Organizarea și structura învățământului teologic din România constituie o temă a chestiunii mai largi a relației dintre religie și educația superioară. De fapt, avem din ce în ce mai multe motive să credem că învățământul teologic românesc reprezintă, deja, o temă de interes major pentru cei preocupați de relația dintre stat și biserică în general. Așa cum vom arăta mai jos, implicațiile formulei actuale de organizare a studiului teologic universitar depășesc domeniul strict academic și se răsfrâng asupra societății românești în general.

III.1 Învățământul teologic românesc după 1989

Învățământul teologic românesc de nivel universitar este, în măsură considerabilă, un învățământ de stat. În cazul unor culte, precum cel ortodox, teologia universitară se studiază practic în totalitate în universitățile publice. În cazul altor grupuri religioase recunoscute oficial există, pe lângă facultățile de teologie din universitățile de stat, și institute teologice private – organizate, coordonate și finanțate de bisericile tutelare. În acest capitol al Raportului vom discuta structura învățământului teologic terțiar⁵⁰ după 1989 și implicațiile sale.

III.1.a Structura învățământului teologic românesc

În prezent, există în România peste 30 de facultăți, departamente sau institute de teologie, în instituții de stat și private. De departe cele mai multe dintre acestea sunt ortodoxe. Biserica Ortodoxă Română are în subordonare⁵¹ 11 facultăți de teologie în universități de stat, alături de alte 4 departamente de teologie ortodoxă, de asemenea în instituții de învățământ superior publice. Facultăți de teologie ortodoxă există, în prezent, la Universitățile din Alba Iulia, Arad, București, Cluj, Constanța, Craiova, Iași, Oradea, Pitești, Sibiu și Târgoviște. Departamente de teologie ortodoxă se găsesc la Facultatea de Litere a Universității de Nord (Baia Mare), Facultatea de Litere și Teologie a Universității Dunărea de Jos (Galați), Facultatea de Științe Economice și Administrative a Universității Eftimie Murgu (Reșița) și Facultatea de Litere, Istorie și Teologie a Universității de Vest (Timișoara).

Facultăți de Teologie Romano-Catolică funcționează în cadrul Universității București (UB), al Universității A.I. Cuza din Iași (UAIC) și al Universității Babeș-Bolyai (UBB) din Cluj. Universitatea din urmă are și o Facultate – distinctă și mai veche – de Teologie Greco-Catolică. De altfel, UBB deține „recordul de ecumenism” în materie de facultăți de teologie, cu o a patra asemenea subunitate, de confesiune reformată. În universitatea de stat din capitală funcționează, pe lângă facultățile de teologie ortodoxă și romano-catolică, o Facultate de Teologie Baptistă, cu două specializări (teologie – asistență socială și teologie didactică). La Universitatea din Oradea, de specializarea teologie baptistă didactică se ocupă Facultatea de Litere. Facultatea de Științe Umaniste și Sociale a Universității Aurel Vlaicu (Arad) are o specializare în teologie didactică pentecostală. La Universitatea de Nord din Baia Mare Facultatea de Teologie oferă – pe lângă specializările de teologie ortodoxă amintite anterior – două specializări teologice greco-catolice. În fine, Universitatea Lucian Blaga din Sibiu are un Departament recent înființat de Teologie Protestantă (cu o specializare unică în teologie pastorală protestantă).

---

⁵⁰ Adică, excluzând seminariile teologice.

⁵¹ Despre raporturile BOR cu facultățile de teologie ortodoxă discutăm într-o subsecțiune distinctă.

Mai specială în contextul academic românesc se arată Universitatea Emanuel din Oradea (UEO). O universitate privată cu afiliere baptistă înființată încă din anii nouăzeci, UEO oferă, în afară de teologia baptistă și de alte câteva specializări comune în domeniul de studiu „teologie”, și o diplomă de management. Celelalte instituții private *acreditate* care propun specializări teologice sunt Institutul Teologic Romano-Catolic, Institutul Teologic Penticostal și Institutul Teologic Baptist, toate trei din București, alături de Institutul Teologic Romano-Catolic de la Alba Iulia. În fine, printre cele peste 10 specializări de la Universitatea Creștină Partium din Oradea – ruptă, la mijlocul anilor nouăzeci, din Institutul Teologic Reformat clujean – se numără și teologia pastorală reformată.

În afară de instituțiile de învățământ superior acreditate de mai sus, există în România mai multe institute teologice *autorizate provizoriu*: Institutul Teologic Adventist (Cernica), Institutul Teologic Protestant (Cluj), Institutul Teologic Romano-Catolic (Iași), Institutul Teologic Romano-Catolic Franciscan (Roman), Institutul Teologic Creștin după Evanghelie Timotheus (București). În ciuda numelui său, prima dintre instituții este mai curând o mică universitate confesională, cu mai multe programe și specializări (două specializări teologice, asistență socială, pedagogie, limba română și limbi străine).

După cum reiese din paragrafele anterioare, teologia universitară din România reprezintă, la douăzeci de ani după schimbarea de regim din 1989, un domeniu academic bine dezvoltat. Aproape toate cultele recunoscute cu un număr substanțial de credincioși dispun de una sau mai multe instituții care furnizează pregătire teologică pentru nevoile bisericilor. Principalele biserici românești sunt aproape toate reprezentate, în privința teologiei academice, în universitățile de stat (în genere, în universitățile cele mai mari și mai vechi). Cu excepția notabilă a Bisericii Ortodoxe Române, cultele importante au înființat sau reînființat și mai multe institute teologice private, organizate conform regulilor care guvernează sistemul de învățământ superior românesc.

III.1.b Revenirea teologiei românești în universitate

Marea majoritate a instituțiilor amintite sunt de dată recentă. Ele au apărut după 1990, chiar dacă unele pot invoca o istorie mai îndelungată. Acolo unde a existat, această tradiție a fost întreruptă în 1948, odată cu instaurarea regimului comunist. Ca parte a represiunii anti-religioase organizate pe scară largă, autoritățile comuniste au desființat, în primii după capturarea puterii, mai multe institute sau academii de teologie.

Situația din țară s-a asemănat, din acest punct de vedere, cu cea din Rusia sau Ucraina, mai degrabă decât cu aceea din Republica Democrată Germană (unde facultățile de teologie au continuat să funcționeze în universitățile de stat) sau din Polonia (care și-a păstrat o universitate catolică la Lubin).⁵² În România au supraviețuit, în perioada comunistă, doar patru institute teologice: două ortodoxe (la București și Sibiu), unul catolic (la Iași) și unul protestant (la Cluj, care pregătea clerici pentru bisericile reformate, evanghelice și unitariene).⁵³ Statutul institutelor care înainte de război făceau parte din universitățile de stat ale vremii, cum era cazul celor ortodoxe,

---

⁵² Sabrina P. Ramet, *Nihil Obstat: Religion, Politics, and Social Change in East-Central Europe and Russia* (Durham & London: Duke University Press, 1998), p. 6.

⁵³ Lor li se adăugau mai multe seminarii teologice. Trebuie remarcat că învățământul teologic universitar românesc din ultimele decenii ale perioadei comuniste a fost unul de relativ succes. În 1980, cele patru institute înmatriculau 1142 studenți, dintre care 1097 studiau la cele două institute teologice ortodoxe. Vezi Stan și Turcescu, *Religion and Politics...*, p. 150.

s-a schimbat după 1948. Acestea au fost reînființate ca institute teologice „de grad universitar”, independente de învățământul superior laic.

După revoluția din 1989, revenirea teologiei academice în sânul universităților nu a avut mult de așteptat. Institutele teologice de grad universitar au devenit facultăți de teologie în 1991, fiind incluse în universitățile de stat, în urma unui protocol încheiat între Ministerul Învățământului, Secretariatul de Stat pentru Culte (SSC) și – semnificativ – Patriarhia Română. Protocolul semnat în luna mai 1991⁵⁴ a avut în vedere cele trei institute existente la acea vreme, la București, Sibiu și Iași. Dispozițiile sale au fost aplicate odată cu începerea noului an universitar (1991-1992). Conform Protocolului, cifra de școlarizare urma să fie stabilită, pentru Secția de Teologie Pastorală, de Patriarhie, iar pentru specializările duble, de Patriarhie și universitate (Art. 4).⁵⁵

III.1.c Dezvoltarea teologiei universitare

Deși în 1991 existau în România și alte institute teologice aparținând unor culte recunoscute (inclusiv unele care supraviețuiseră în perioada comunistă, deci aveau o anume recunoaștere publică), documentul care a transformat institutele private în facultăți de stat a angajat două părți: statul român (prin ministerul de resort și SSC) și Patriarhia Bisericii Ortodoxe Române. Încă din 1991, așadar, BOR a manifestat un interes special pentru redefinirea teologiei confesionale. Biserica Ortodoxă Română a reprezentat, de fapt, motorul transformării.

Ce a motivat Biserica majoritară în această întreprindere? În absența unor dezbateri largi în presa vremii (vezi mai jos), precum și datorită faptului că majoritatea scrierilor ulterioare pe această temă venite din zona Bisericii⁵⁶ trădează un discurs de raționalizare retrospectivă, nu avem o imagine explicită privind resorturile schimbării. Nu știm în detaliu nici cum a fost armonizată integrarea teologiei în universitate, mai ales că, la vremea respectivă, universitățile publice au manifestat o anume reticență, totuși în termeni reținuți.⁵⁷ Cu toate acestea, cel puțin o parte dintre motivele BOR pot fi deduse.

Din perspectiva Bisericii, Protocolul a rezolvat simultan mai multe chestiuni. Mai întâi, a soluționat problema finanțării institutelor teologice. Trecute în patronajul statului, problema fondurilor pentru organizarea studiilor de teologie nu s-a mai pus, fiind transferată automat universităților și autorităților publice. Soluția transformării instituțiilor teologice private în facultăți publice a permis, ca urmare, dezvoltarea teologiei universitare. În decurs de un deceniu, numărul unităților de învățământ teologic ortodox a crescut de la trei (la data semnării Protocolului) la cincisprezece (unsprezece facultăți și patru departamente de teologie ortodoxă). Numărul studenților și al profesorilor a crescut și el, odată cu capacitatea instituțională și financiară a teologiei ortodoxe de a finanța cercetări, organiza congrese, edita publicații ș.a.m.d. La douăzeci de ani după revoluție, teologia românească înmatriculează în jur de 10 000 de studenți,⁵⁸ de 10 ori mai mult decât în vremea regimului comunist, de între 4 și 5 ori

---

⁵⁴ Protocolul nr. 9870 din 30 mai 1991.

⁵⁵ Vezi http://www.ftoub.ro/index.php?option=com_content&view=article&id=88%3Aistoricul-facultatii&catid=8%3Astatic&Itemid=286&lang=en, consultat pe 22 august 2009.

⁵⁶ Referințe și comentarii la statutul facultăților de teologie ortodoxă apar frecvent în publicațiile teologilor universitari ortodocși.

⁵⁷ Vezi Stan și Turcescu, *Religion and Politics...*, pp. 166-8.

⁵⁸ Conform cifrelor Institutului Național de Statistică (INS, *Învățământ superior la începutul anului universitar 2008-2009* (București: INS, 2009), pp. 8-11.)

mai mult decât numărul studenților înscriși la filozofie, precum și de aproximativ 3 ori mai mult decât numărul studenților la științe politice.

III.1.d Teologia universitară și predarea religiei în școlile publice

Cealaltă temă rezolvată de trecerea teologiei în rândul instituțiilor universitare publice a reprezentat-o organizarea învățământului religios în școlile publice *de nivel preuniversitar*. Chestiunea fusese pusă pe agenda publică tot de Biserica Ortodoxă în 1990, când s-au predat în școlile românești primele ore de educație religioasă.⁵⁹ În același an în care Ministerul Învățământului și Patriarhia ortodoxă au semnat Protocolul privind trecerea institutelor teologice în universități, cele două instituții au pecetluit un alt document, prin care educația moral-religioasă devenea formal materie în învățământul preuniversitar.

Una dintre problemele create de inițiativa predării religiei în școli privea specializarea profesorilor de Religie. Aceștia aveau nevoie de o calificare formal recunoscută, inclusiv de pregătire didactică într-un cadru care să le permită să ocupe posturi de profesori. Prin transformarea institutelor de teologie în facultăți de stat, problema certificării diplomelor teologice în scopul predării în școlile publice s-a rezolvat de la sine. De altfel, prin Protocolul din mai 1991 s-au înființat și specializările de teologie – litere și teologie – asistență socială (Art. 1), care au extins sfera de calificare a absolvenților de teologie.

Ulterior, temele teologiei universitare și predării religiei în învățământul preuniversitar au funcționat în tandem, potențându-se reciproc. Creșterea numărului de absolvenți de teologie, în special de teologie didactică, facilitată printre altele de finanțarea publică a facultăților de teologie, a exercitat o presiune asupra generalizării (ilicite)⁶⁰ a învățământului religios confesional în școli. Cu atât mai mult cu cât locurile destinate slujirii în parohii au fost întotdeauna limitate. De cealaltă parte, obligativitatea *de facto* – dar împotriva legii – a studierii religiei în școală a încurajat creșterea numărului de studenți înscriși la teologie didactică și (datorită reglementărilor care au permis predarea religiei de către preoți) la teologie pastorală.

În plus, în loc ca mediul public al învățământului teologic să încurajeze o separare clară a teologiei pastorale de teologia didactică, destinată în primul rând pregătirii specialiștilor din învățământul de stat preuniversitar, tendința a fost de semn invers. Pregătirea în teologia didactică a fost adânc confesionalizată. S-a ținut cont nu de prioritățile învățământului primar și secundar laic, cum ar fi fost firesc, ci de obiectivele confesionale ale Bisericii majoritare. Ca atare, până și în teologia didactică (ortodoxă) accentul a căzut pe partea *teologică* (confesională), mai degrabă decât pe cea *pedagogică*. Prioritățile teologiei didactice au fost limpede exprimate de un cunoscut teolog, decanul uneia dintre cele mai importante facultăți ortodoxe de profil: Se va avea în vedere formarea pedagogică a absolvenților, *dar în chip deosebit se va pune accent pe formarea duhovnicească, pe dobândirea staturii de mărturisitor și de povățuitor al societății spre reîncadrarea sa liturgică.*⁶¹

---

⁵⁹ Vezi Smaranda Enache et al., *Educația religioasă în școlile publice*; Emil Moise, „Relația Stat-Biserică în privința educației religioase în școlile publice din România”, *Journal for the Study of Religions and Ideologies* 7 (2004); Stan și Turcescu, *Religion and Politics*...

⁶⁰ Ilicite, în sensul că, dincolo de cadrul legal asigurat de constituție, legile, deciziile instanțelor, ordinele de ministru și alte norme au întreținut confuzia cu privire la statutul facultativ / opțional / obligatoriu al materiei Religie. Această confuzie a permis numeroase abuzuri, prin impunerea Religiei ca materie *de facto* obligatorie.

⁶¹ Chirilă, „Structura învățământului teologic astăzi”, *Studii teologice* 1 (2005), p. 194, subl. noastră.

Din rațiunile amintite în paragrafele anterioare, modificarea statutului teologiei ortodoxe era imediat avantajoasă pentru Biserica majoritară în 1991. Alte beneficii ale tranziției de la teologia privată la teologia „de stat” – printre care statutul public al profesorilor de teologie, rolul teologilor și al Bisericii în viața universităților de stat, sau încercările de confesionalizare a vieții academice – au devenit vizibile doar în timp. Despre ele vom discuta în capitolele următoare.

III.1.e Justificarea organizării actuale a teologiei universitare

Rămâne surprinzător, în procesul de înființare a facultăților de teologie ortodoxă, cadrul aproape privat în care s-a petrecut această importantă schimbare de statut. Dacă tema educației religioase în școli a stârnit numeroase reacții publice în presa de largă circulație și în presa civică pe-atunci extrem de influentă în dezbaterile politicilor publice,⁶² chestiunea institutelor / facultăților de teologie pare să fi fost aproape complet ignorată.

Conform unor cercetări recente, bazate și pe mărturia unor teologi universitari activi la începutul anilor nouăzeci,⁶³ decizia de a transforma institutele teologice în facultăți de stat a fost puțin dezbătută, la vremea respectivă, chiar în sânul Bisericii Ortodoxe. Nici mediul academic nu a discutat în amănunțime tema în cauză, acceptând relativ ușor teologia (așa cum nu s-a întâmplat în alte țări din regiune după căderea comunismului).⁶⁴ Aceasta, în ciuda faptului că „numeroși administratori și profesori universitari erau de părere că [Institutul Teologic din București] nu întrunea standardele academice de excelență”.⁶⁵

Este dificil de apreciat dacă au existat, la începutul anilor nouăzeci, curente potrivnice în sânul BOR cu privire la reorganizarea învățământului teologic. Astăzi, discursul teologilor ortodocși pe această temă are o natură mai curând apologetică. Totuși, sentimente contrare se fac încă simțite, deși rareori foarte explicit. Un prilej cu care s-au exprimat poziții sceptice privitor la reglementarea teologiei de autoritățile din învățământul secular a fost reorganizarea ciclurilor universitare în 2005. Adoptarea „sistemului Bologna” a produs efecte și în facultățile de profil, care au pierdut o parte din specializări, deși au reușit să păstreze teologia pastorală cu o durată de 4 ani.⁶⁶ În ciuda faptului că a primit încuviințarea și susținerea oficială a Bisericii Ortodoxe, procesul Bologna a fost întâmpinat cu îngrijorare de unii teologi reprezentativi. Noua organizare a fost acuzată de „superficializarea” teologiei, de scoaterea specializărilor secunde dintre opțiunile studenților, ba chiar de încurajarea metodelor, standardelor și „stereotipurilor” teologiei moderne, științifice. s-a vorbit, cu vădită nemulțumire, de goana după standarde academice externe (de cercetare, publicare și așa mai departe).⁶⁷

---

⁶² Vezi, de pildă, activa revistă 22, editată de Grupul pentru Dialog Social. Revista a găzduit dezbaterile cea mai consistentă privind educația religioasă în învățământul preuniversitar.

⁶³ Scott Kenworthy și Oana Godeanu Kenworthy, convorbire personală.

⁶⁴ Ne referim la împotrivirea din Rusia și Ucraina față de integrarea teologiei în universitate, în parte datorită existenței în universitățile din țările respective a unor interese de semn opus, în special din zona fostului „ateism științific”. Vezi Lyudmyla Filipovych și Anatoly Kolodny, „Theology and Religious Studies in Post-Communist Ukraine”, *Religion in Eastern Europe* 23.6 (2003); Ivar Kh. Maktusov, „Theology in Higher Education in Post-Communist Russia (1991-2008)”, *Journal of Religion in Europe* 1 (2008).

⁶⁵ Stan și Turcescu, *Religion and Politics...*, p. 168.

⁶⁶ Ca și specializările ingineresti, medicale sau juridice.

⁶⁷ Dan Sandu, „Ortodoxia românească la răscruce: trecut și prezent în educația teologică”, *Analele științifice ale Universității Al. I. Cuza: Teologie ortodoxă* 9 (2006); de asemenea, Mircea Păcurariu, „220 de ani de învățământ teologic sibian...”, *Revista teologică* 3 (2006).

Trecerea instituțiilor de teologie în universități a fost justificată – precum alte solicitări post-revoluționare ale Bisericii Ortodoxe, printre care retrocedările de bunuri, reintroducerea studiului religiei în școli, sau alte înlesniri de la stat – ca o întoarcere la starea firească dinainte de 1948.⁶⁸ s-a invocat, și în cazul facultăților de teologie, principiul dreptății reparatorii, care ar fi trebuit să readucă lucrurile la *status quo ante* – la stadiul dinainte de instaurarea comunismului de stat și a ateismului oficial.⁶⁹

Această justificare nu este decât în parte conformă realității mai complexe care a precedat al Doilea Război Mondial. Spre deosebire de aranjamentul actual, în care facultățile de teologie de stat se află sub tutela Patriarhiei (vezi mai jos), facultățile de teologie ortodoxă din universitățile publice dinainte de 1948 „nu aveau «nici un fel de legătură cu ierarhia, cu Biserica și cu nevoile ei, aceasta neavând dreptul și neputând să exercite nici un fel de rol de conducere sau îndrumare a lor».”⁷⁰ Această stare de fapt este acum socotită „deficitar[ă], tocmai pentru faptul că [învățământul] era scolastic și rupt de realitățile sau nevoile practice ale Bisericii.” Însă realitățile interbelice sunt parțial contrare pretenției Bisericii Ortodoxe Române că reorganizarea facultăților de teologie reprezintă o întoarcere la situația anterioară venirii comuniștilor la putere. Statutul facultăților de teologie, de instituții publice „parte a Patriarhiei Române”, nu reprezintă nicidecum o diferență neimportantă față de situația dinainte de Război. De altfel, realitățile interbelice nu ar trebui considerate neapărat un standard adecvat pentru cele de astăzi – nici în privința teologiei și nici în alte privințe.

III.1.f Modele alternative de organizare a studiului teologic

S-a spus în mai multe rânduri că organizarea teologiei academice în facultăți care fac parte din universități laice reprezintă nu doar o întoarcere la starea de normalitate anterioară anului 1948, ci și o aliniere la situația teologiei din învățământul superior european. Nici această aserțiune nu este tocmai exactă. Este adevărat că în anumite sisteme de învățământ superior facultățile de teologie confesională fac parte din sistemul public de învățământ și, mai mult, aparțin deseori universităților mari, cu ofertă educațională largă. În Europa post-comunistă, acesta este cazul Cehiei, Slovaciei, sau Poloniei, de exemplu.⁷¹ În Europa de Vest, exemplul cel mai des citat este probabil cel al Germaniei, țara care a dat naștere studiului modern al religiei, inclusiv în cadrul facultăților de teologie. Germania Federală are 13 facultăți de teologie catolică în tot atâtea universități publice⁷² și în jur de 20 de facultăți de teologie protestantă. Aceste instituții se supun atât legilor statului, cât și normelor bisericii, inclusiv în privința numirii și concedierii profesorilor.

Pe de altă parte, în alte state europene cu tradiție în domeniul teologiei universitare organizarea institutelor sau a facultăților de profil se dovedește mai complexă. În Olanda, de pildă, există deopotrivă facultăți de teologie în universități de stat (de exemplu, la universitățile din Leiden sau Utrecht), facultăți de teologie și *studii religioase* în instituții publice „comprehensive” (la universități ca cele din Groningen sau la Amsterdam), facultăți de teologie ecumenică în universități religioase (e.g., la

---

⁶⁸ De remarcat că Biserica Ortodoxă nu aplică aceeași logică atunci când vine vorba de solicitările Bisericii Greco-Catolice, solicitări care i se adresează și ei.

⁶⁹ Vezi, de exemplu, Nicolae D. Necula, „Raportul dintre universitățile și facultățile de teologie ortodoxă din România”, *Studii teologice* 1 (2005).

⁷⁰ Necula, „Raportul...”, p. 182.

⁷¹ Universitatea Carol din Praga are trei facultăți de teologie confesională, iar Universitatea Comenius din Bratislava două.

⁷² Și în jur de 30 de institute de teologie catolică, cărora li se mai adaugă câteva universități confesionale.

Universitatea Catolică Radboud din Nijmegen), „universități teologice”⁷³ confesionale (cum sunt Kampen și Apeldoorn, ambele reformate). O diversitate similară se întâlnește și în Marea Britanie – cu facultăți de teologie confesionale, facultăți de teologie ecumenice, facultăți de teologie și studii religioase ș.a.m.d. Aceste instituții oferă uneori specializări combinate (filozofie și teologie, teologie și psihologie), ori, simultan, diplome de teologie pentru slujire și diplome de studii teologice „seculare”.⁷⁴

Cele de mai sus sugerează că, în spațiul european (ca și în cel nord american), există în realitate modele diverse de integrare a teologiei în mediul universitar. Organizarea învățământului teologic ar fi putut constitui o preocupare reală pentru autoritățile române în 1991, atunci când s-a luat hotărârea înglobării institutelor teologice ortodoxe. Ministerul Învățământului ar fi avut la îndemână formule diverse: facultăți de teologie creștină ecumenică, facultăți de teologie și studii religioase, facultăți de studii religioase, etc. Desigur, ar fi putut să păstreze teologia exclusiv în spațiul învățământului privat.

S-a optat, în schimb, fără o dezbateră publică adecvată, în favoarea transplantării vechilor institute teologice în instituțiile de învățământ superior existente. Despre consecințele acestei decizii asupra vieții religioase românești vom vorbi în restul Părții a 2-a a Raportului. De remarcat deocamdată că, mai ales în privința confesiunii majoritare, soluția a condus și la un anumit spirit de inerție. BOR nu a înființat institute teologice private în care să practice o teologie mai puțin supusă restricțiilor impuse de natura publică a universităților (așa cum au făcut alte culte); și nu a inițiat universități confesionale private cu programe de studiu diverse (așa cum au făcut-o Bisericile Ortodoxe din alte țări), în care să își asume rigorile unui exercițiu academic complex.⁷⁵

III.1.g Particularități ale teologiei academice

Tot în acest context se cere observat că formula actuală de organizare a teologiei universitare conduce uneori la structuri organizaționale greu de reconciliat cu logica sistemului de învățământ superior românesc. La Universitatea Babeș-Bolyai, de exemplu, mai multe facultăți de teologie oferă specializări în istorie: Facultatea de Teologie Greco-Catolică (la Oradea), Facultatea de Teologie Reformată și cea de Teologie Romano-Catolică. Desigur, UBB oferă o specializare în istorie și sub tutela Facultății de Istorie și Filozofie. Altfel spus, Universitatea oferă 4 specializări „diferite” în istorie prin 4 unități (facultăți) distincte, dintre care trei teologice.⁷⁶

La Universitatea Aurel Vlaicu din Arad, teologia didactică penticostală cade în seama Facultății de Științe Umaniste și Sociale, în timp ce teologia ortodoxă ține de Facultatea de Teologie Ortodoxă. O situație similară găsim și la Universitatea din Oradea, unde de specializarea teologie baptistă didactică se ocupă Facultatea de Litere, deși în Universitate există o facultate de teologie, ce-i drept ortodoxă. O soluție logică din punct de vedere administrativ – și avantajoasă și din alte puncte de vedere – se regăsește la Universitatea de Nord din Baia Mare, unde Facultatea de Teologie oferă toate specializările teologice: două ortodoxe și două greco-catolice.

Modelul integrării „teologiilor” confesionale reunite într-o singură facultate de stat ar fi avut numeroase avantaje față de soluția existentă. Ar fi permis o mai bună utilizare a resurselor, căci anumite materii ar fi putut fi predate, indiferent de

---

⁷³ De fapt, institute, în termeni românești.

⁷⁴ Contează, în context, și tradiția „artelor liberale” în învățământul superior britanic.

⁷⁵ Vezi Konstantin I. Petrenko și Perry L. Glanzer, „The Recent Emergence of Private Christian Colleges and Universities in Russia”, *Christian Higher Education* 4 (2005).

⁷⁶ Vezi HG 749/2009, publicată în Monitorul Oficial nr. 465 din 06 iulie 2009. **Facultățile de teologie reformată și romano-catolică oferă doar specializări în limba maghiară.**

confesiune, de cei mai buni profesori de specialitate. (Acest lucru se întâmplă astăzi la anumite institute teologice private, deși din rațiuni ce țin mai degrabă de penuria de profesioniști afiliați confesiunii tutelare.) S-ar fi asigurat, în acest mod, și un grad mai înalt de obiectivitate al materiilor nedogmatice.⁷⁷ Și disciplinele non-teologice ar fi putut fi acoperite, indiferent de afilierea studenților, de profesori comuni întregii facultăți. Nu în ultimul rând, colaborarea ecumenică ar fi fost îmbunătățită.

La începutul anilor nouăzeci, când sistemul de norme care reglementează viața religioasă în România urma încă să fie definit, o soluție multi-confesională în privința teologiei academice se afla la îndemâna autorităților în încercarea lor de a răspunde cererilor Bisericii Ortodoxe. S-a preferat formula separării stricte a studiilor teologice în funcție de confesiune, convenabilă Bisericii, nu însă și universității și societății.

Nu se poate tăgădui că au existat și anumite beneficii la nivel instituțional și confesional în urma înghițirii institutelor teologice de universități. Începând cu 1991, teologia universitară a cunoscut în România o dezvoltare importantă, în special în universitățile publice, deși, cum remarcam anterior, mai multe culte au păstrat sau au creat în paralel și institute teologice private. Au apărut curând noi specializări (teologie – patrimoniu cultural, teologie – limbi clasice, teologie – pictură bisericească), în care alte competențe *relevante* au dublat teologia propriu-zisă.

Ca instituții universitare, facultățile de teologie au fost obligate să-și asume programe de cercetare și să preia criteriile de performanță științifică. Deși adesea privity cu reticență în anumite facultăți de profil, ca standarde exterioare care distrag de la menirea formativă a teologului, constrângerile academice au adus, până la urmă, un plus de rigoare în rândul acestei clase de profesioniști. Mai multe instituții (de confesiuni diverse) și-au trimis cadrele didactice tinere la studii în facultăți de teologie din Occident, profitând de programele de teologie non-confesională sau ecumenică de acolo.

În fine, formula actuală de organizare a teologiei a impulsionat întrucâtva colaborarea ecumenică, în măsura în care facultățile de teologie confesională care coabitează în universități au fost împinse să coopereze. Câteva universități organizează, de exemplu, conferințe pe teme de teologie la care participă teologi de confesiuni diverse. Universitatea Ovidius are un program masteral de studii ecumenice – mozaice, creștine și islamice. Datorită faptului că normele academice impun dobândirea de titluri (precum doctoratul) care nu sunt acordate în prezent decât de anumite instituții, există destul de multe cazuri de teologi înscriși la școli doctorale și masterate organizate de facultăți de altă confesiune.

Un amănunt important privește acreditarea institutelor de teologie private și a universităților particulare cu afiliere religioasă, respectiv a programelor lor teologice, cu atât mai mult cu cât acestea aparțin în genere confesiunilor minoritare. Din discuțiile cu teologi universitari care predau în astfel de instituții confesionale a reieșit că, în ultimii ani, procesul de autorizare / acreditare s-a îmbunătățit substanțial. Acreditarea nu mai reprezintă, pentru aceste instituții, o problemă aparent de nedepășit, așa cum se întâmpla până spre mijlocul deceniului în curs. Nici recunoașterea în țară a diplomelor de doctor în teologie obținute în Occident (cazul unui număr destul de mare de teologi universitari protestanți) nu constituie astăzi procesul greoi și îndelungat de până acum doar câțiva ani.

---

⁷⁷ Pentru a oferi un singur exemplu: istoria bisericilor românești sub comunism nu ar mai fi fost predată diferit de istoricii ortodocși și de cei greco-catolici. Vezi în acest sens și Cristian Vasile, „Studiu introductiv”, în Cristian Vasile, *Istoria Bisericii Greco-Catolice sub regimul comunist, 1945-1989: Documente și mărturii* (Iași: Polirom, 2003), pp. 23 și urm.

Situații precum cele menționate ar putea, teoretic, contribui la o mai mare deschidere printre membrii comunităților teologice românești. Cu toate acestea, există bune motive de a tempera optimismul celor care consideră că s-au făcut pași semnificativi în direcția ecumenismului universitar. Din discuțiile avute în scopul întocmirii acestui Raport am aflat că, deseori, conferințele multiconfesionale au secțiuni pe confesiuni, la care participă doar cei afiliați grupului religios relevant.⁷⁸ Nici măcar facultățile sau institutele teologice de aceeași confesiune nu colaborează, în România, cum ar fi de așteptat. Nu este într-un tot clar, apoi, dacă la îmbunătățirea procesului de acreditare și recunoaștere a titlurilor în teologie a contribuit și colaborarea ecumenică din facultățile de profil sau, mai degrabă, exclusiv reforma acreditării din 2005.⁷⁹ Concludent rămâne însă faptul că, în clipa de față, nu există în România *nici un program academic de teologie ecumenică* – și nici nu ar putea exista, căci lista specializărilor acreditabile permite doar teologia *pastorală confesională*.⁸⁰

Anumiți autori care nu pot fi suspectați de părtinire pro-ortodoxă văd, mai degrabă, motive de a saluta „revenirea învățământului teologic în sistemul public oficial, diversificarea specializărilor teologice și înmulțirea facultăților de teologie, precum și abolirea discriminării sexuale din învățământul teologic ortodox”,⁸¹ considerând diversificarea amintită un prilej de deschidere către disciplinele academice „seculare”. S-a observat și că pentru a răspunde noilor exigențe „s-au diversificat programe, s-au angajat cadre didactice tinere (unele cu diplome de la universități din Vest) și s-au făcut mai transparente criteriile de admitere și notare”.⁸²

Dincolo de asemenea progrese greu de contestat, rămâne întrebarea dacă teologia universitară din România reprezintă o întreprindere pentru biserică și pentru societate sau, mai degrabă, una în favoarea celei dintâi, dar în defavoarea celei din urmă. La această întrebare Raportul caută să răspundă și în capitolele următoare.

III.2 Statutul facultăților de teologie: dubla subordonare

Am afirmat anterior, în mai multe rânduri, că teologia românească „de stat” este, de fapt, o teologie subordonată bisericilor. În secțiunea de față vom discuta în amănunțime coordonatele și implicațiile acestei stări de fapt.

Conform *Regulamentului-cadru al Facultăților de Teologie Ortodoxă din Patriarhia Română* (aprobat prin hotărârea 2411 a Sfântului Sinod din 4-5 iunie 1998),⁸³ facultățile în cauză „se află sub o dublă subordonare, a Bisericii Ortodoxe Române și a Universităților de stat din care fac parte” (Art. 1). Cadrul în care Facultățile de Teologie își desfășoară activitatea este format, pe lângă Regulament, din legile privind educația, cartea universitară, Statutul BOR și Protocolul încheiat în 30 mai 1991 între BOR și MEC, prin care vechile institute teologice erau integrate în universitățile de stat.

---

⁷⁸ O inițiativă care ar putea crește colaborarea inter-confesională în domeniul teologiei este Uniunea Bibliștilor din România.

⁷⁹ Mai precis, desființarea Consiliului Național de Evaluare Academică și Acreditare (CNEAA) și înființarea Agenției Române de Asigurare a Calității în Învățământul Superior (ARACIS), precum și noua lege a calității din 2005.

⁸⁰ Pe lângă specializările teologie – asistență socială și teologie didactică (și artă sacră).

⁸¹ Alexandru Tudor, „Suveranitatea națională și Biserica Ortodoxă Română din perspectiva integrării europene”, în *Suveranitate națională și integrare europeană* (Iași: Polirom, 2002), p. 207.

⁸² Stan și Turcescu, *Religion and Politics...*, p. 168.

⁸³ De observat că, potrivit titlului acestui document, facultățile de teologie sunt parte din Patriarhia Română, un detaliu semnificativ – cel puțin privind din punctul de vedere al BOR – cu privire la relația dintre Biserică și aceste instituții.

Potrivit Regulamentului-cadru, menirea facultăților de teologie ortodoxă este de a „contribui la întărirea și unitatea credinței, la promovarea spiritualității ortodoxe și misiunii Bisericii” în societatea românească (Art. 3). Documentul introduce aici o distincție importantă, conform căreia „sub raport organizatoric, administrativ, tehnic și financiar” facultățile ar fi subordonate universității din care fac parte, în timp ce din punct de vedere „teologic, canonic și spiritual” ele s-ar subordona autorităților bisericești (Art. 4).

Regulamentul-cadru nu definește cu precizie șirurile de termeni „organizatoric, administrativ, tehnic și financiar”, respectiv „teologic, canonic și spiritual”. Cel mai probabil – și judecând după starea *de facto* –, documentul cadru are în vedere, prin termenii din urmă, substanța (conținuturile și organizarea) învățământului teologic academic. Așa se face că, de pildă, activitatea facultăților teologice este coordonată de Comisia pentru Învățământ a Sfântului Sinod, în timp ce, paradoxal, Colegiul Decanilor Facultăților de Teologie are *doar* un rol consultativ. Planurile de învățământ presupun, la rândul lor, consimțământul Comisiei amintite.

În realitate, granița dintre administrativ-organizatoric și canonic-spiritual este încălcată în numeroase moduri de Regulamentul-cadru, după cum vom vedea în subsecțiunile următoare. De remarcat, în context, că însăși Protocolul din 1991 acorda prerogative de ordin administrativ și organizatoric organismelor bisericești. Spre exemplu, conform documentului citat, „cifra de școlarizare pentru anul I specialitatea teologie propriu-zisă va fi stabilită anual de către Patriarhia Română, iar cifra de școlarizare pentru dubla specializare va fi stabilită de comun acord de către Patriarhia Română și instituția de învățământ superior”.

III.2.a Conflictul dintre natura laică a universității și guvernarea facultăților de teologie

Regulamentul-cadru pare să presupună lipsa unor tensiuni majore între formula laică de organizare a facultăților de teologie, care copiază structura tuturor celorlalte facultăți „seculare”,⁸⁴ și controlul extern al bisericii asupra substanței activităților academice, fie că este vorba de predare, de cercetare, sau de alegerea conducerii facultăților. În realitate, asemenea fricțiuni sunt inevitabile. Un domeniu de tensiune privește relația dintre, pe de-o parte, drepturile bisericii „asupra” facultăților de teologie și, pe de altă parte, drepturile și libertățile cadrelor didactice și de cercetare universitare conform legislației românești.

Aceste drepturi sunt conferite de Legea învățământului,⁸⁵ Legea privind statutul personalului didactic,⁸⁶ cartele universităților de stat, precum și de alte regulamente ale universităților publice din România. Toate normele citate prevăd, într-o formă sau alta, un drept individual la libertatea academică. Deși în România coordonatele acestui drept nu sunt definite sistematic, precum și în pofida faptului că nu există o jurisprudență care să îi circumscrie precis exercițiul, miezul dreptului la libertate academică îl constituie spațiul larg de latitudine a universitarului în ceea ce privește deciziile curriculare. Activități precum structurarea cursului, selecția materialelor și subiectelor discutate, a perspectivei din care acestea sunt abordate, alegerea sistemului și, în parte, a standardelor de evaluare etc. revin cadrului didactic individual, fără ingerințe din afară.

---

⁸⁴ Inclusiv în privința organigramei.

⁸⁵ Vezi mai ales Art. 89-96, privind autonomia universitară, și Art. 11, Art. 12, Art. 89 și Art. 129, privind libertatea academică, din Legea învățământului (nr. 84/1995), republicată.

⁸⁶ A se vedea în special Art. 96-99, Art. 116-123 și Art. 138 din Legea privind statutul personalului didactic (nr. 128/1997).

Atunci când libertatea academică are o dimensiune colectivă (numeroasele decizii privind curriculumul sau chiar conținutul anumitor materii nu se iau individual, ci în comun) decidentul colectiv recunoscut de norme în materie este comunitatea profesională (disciplinară, de specialitate).⁸⁷ Actorii din afara spațiului academic – precum biserica – nu au un drept de ingerință. Acest lucru este, în principiu, valabil și în cazul universităților private confesionale, chiar dacă acestea au fost înființate și sunt direct guvernate de către un grup religios. Căci fie o instituție de învățământ confesională acceptă standardele „laice” specifice mediului academic (tot așa cum o instituție medicală confesională trebuie să accepte standardele „laice” proprii domeniului medical), și atunci trebuie să asigure libertate academică profesorilor săi, fie instituția de învățământ amintită refuză să respecte standardele respective. În cazul din urmă, ea poate avea dreptul să funcționeze și își ofere public serviciile,⁸⁸ însă nu *ca o universitate* care se bucură de statutul și privilegiile acordate acestui tip de instituții în schimbul respectării unor standarde specifice.⁸⁹ Argumentul este cu atât mai plin de sens în cazul sistemului universitar românesc, unul centralizat, care impune un singur model academic întregului câmp universitar, public și privat.

Standardele academice menționate mai sus sunt cu atât mai necesare și mai adecvate în cazul învățământului public, care este prin definiție secular. Or, Regulamentul-cadru invocat intră în mod inerent în conflict, la nivel formal, cu principiile și standardele care guvernează viața academică, printre care independența față de organisme de ordin religios. Implicarea unui organism non-academic cum este, de exemplu, Comisia pentru Învățământ a Sfântului Sinod, în deciziile privind substanța învățământului teologic din universitățile de stat contravine în mod direct principiului libertății academice și drepturilor consfințite de norme legale și academice în vigoare. Se află în conflict și cu înțelegerea autonomiei universitare, garantată în România prin constituție. În scop de ilustrare, un echivalent din afara mediului teologic ar fi controlul *direct* al Uniunii Arhitecților, Colegiului Medicilor, sau al Baroului local asupra activității didactice și de cercetare sau asupra definirii programelor de studiu din facultățile de arhitectură, respectiv de medicină sau din școala de drept.

III.2.b Ingerința bisericii în treburile „organizatorice, administrative, tehnice și financiare”

Conflictul potențial nu se oprește la dimensiunea individuală sau la cea strict profesională a activității universitare, ci atinge și latura corporatistă și organizatorică. Teoretic, potrivit documentului cadru citat, acestea ar trebui să se afle în competența universității. Or, am citat deja prevederea Protocolului din 1991 conform căreia cifrele de școlarizare pentru specialitățile teologie pastorală și specializările duble se stabilesc de comun acord *de Patriarhia Română* și instituția de învățământ superior.

De asemenea, conform Regulamentului-cadru, după alegerea structurilor de conducere, proces ce urmează procedurile obișnuite mediului academic, acestea trebuie confirmate de „autoritatea bisericească” (Art. 13). Candidatura pentru posturile de conducere în Facultatea de Teologie Ortodoxă din București este condiționată de binecuvântarea dată de Patriarh candidaților. În trecut, acesta și-a folosit prerogativele pentru a interveni în politica universitară, precum în 2008, atunci când nu a acordat binecuvântarea necesară „vechii gărzi” a FTO bucureștene, acuzată în mai multe rânduri

---

⁸⁷ Care poate să însemne catedra, consiliul facultății ș.a.m.d.

⁸⁸ În măsura în care respectă, desigur, restul normelor legale în vigoare.

⁸⁹ Vezi în acest sens și Liviu Andreescu, „Academic Freedom and Religiously-Affiliated Universities”, *Journal for the Study of Religions and Ideologies* 7.19 (2008).

de acte de corupție. Patriarhul Daniel ar fi permis astfel reînnoirea conducerii Facultății de Teologie.⁹⁰

La ședințele consiliului profesoral poate participa de drept „chiriarhul locului” (Art. 13), printre ale cărui atribuțiuni intră și aceea de a retrage dreptul de predare în facultate „în urma unei pedepse definitive a organelor abilitate” (Art. 14). „Organele” la care se face referire în documentul cadru includ, pe lângă organismele academice, și pe cele bisericești. Organele bisericești funcționează conform Regulamentului de procedură bisericească, ghidându-se după norme exterioare câmpului universitar. Acestea din urmă sunt, astfel, introduse în funcționarea mediului academic. De asemenea, regulamentele interne ale facultăților de teologie ortodoxă trebuie aprobate și de autoritatea bisericească, nu numai de senatul universitar.

Acest nivel deosebit de ridicat de subordonare organizațională a facultăților de teologie față de biserică a fost intenționat de la bun început. O indică fără dubii următoarele observații ale fostului patriarh Teoctist:

Învățământul teologic să se afle sub patronajul Bisericii și să se desfășoare cu binecuvântarea ierarhului. Este necesar, în continuare, ca formă de legătură între Biserică și învățământul organizat de ea, ca ierarhul, reprezentant al Sfântului Sinod, să cunoască și să fie la curent cu toate problemele din acest domeniu: încadrările și promovările cadrelor didactice, dezbaterile din cadrul consiliilor facultăților, la care trebuie să fie prezent, modul de desfășurare al examenelor de admitere și de licență, la care să participe, aspecte de ordin duhovnicesc ce țin de viața religios-morală din facultăți etc. Prezența, sub aceste forme, a unui ierarh, în viața universitară, prin darul și harul său, prin faptul că reprezintă acolo autoritatea Sfântului Sinod, are o semnificație deosebită pentru caracterul unitar al învățământului teologic și pentru legarea lui organică de Biserică.⁹¹

„Legarea organică a învățământului teologic de Biserică” – termenii aleși de fostul patriarh exprimă perfect natura relațiilor dintre cele două instituții.

Din câte cunoaștem, nu există în prezent cazuri publice care să pună în lumină tensiunile dintre organizarea facultăților de teologie și drepturile conferite profesorilor prin lege și prin cartele universitare. Inexistența conflictelor de acest tip nu este surprinzătoare. Controlul exercitat asupra mediului teologic academic de organismele bisericești este, în practică dar și la nivel formal, foarte ridicat. Accesul în facultățile de teologie este deci strict monitorizat. Simplul act de a deveni teolog universitar presupune acordul prealabil al bisericii și adeziunea aproape totală la dogma oficială a confesiunii. Statutul multor ierarhi de conducători deopotrivă ai bisericii și ai facultății de teologie face cu atât mai dificil orice act de distanțare a teologilor de dogma oficială – un gest critic considerat esențial mediului universitar în alte domenii de cunoaștere.⁹²

---

⁹⁰ Vezi M. Corlățan, „«Elefanții» de la Teologie, eliminați la alegeri”, *Cotidianul*, 29 ianuarie 2008.

⁹¹ Citat în Necula, „Raportul...”, pp. 183-4.

⁹² Merită remarcat, în acest context, că deși controlul bisericii asupra facultăților de teologie este un dat în sistemul românesc public, natura sa depinde și de organizarea internă a bisericilor. În cazul confesiunilor mari, cum sunt cea ortodoxă sau cea catolică, structura cultului este profund ierarhică și, prin urmare, subordonarea față de centru se arată strictă. În cazul unor grupuri religioase cu o structură „confederativă”, cum sunt unele biserici evanghelice, de pildă, este de așteptat ca liderii organizațiilor naționale să aibă un control comparativ limitat asupra a ceea ce se întâmplă în facultățile de teologie. Aceasta nu schimbă totuși argumentul general avansat în capitoul de față.

III.2.c Conflictul dintre drepturile universitarilor și drepturile bisericii: lecțiile teologiei occidentale

Cum aminteam, nu avem cunoștință de cazuri în care atitudinea critică a teologilor academici din România față de biserică sau dogma sa să fi condus dus la conflicte între regulile spațiului universitar și regulile impuse de biserică facultăților de teologie subordonate. Merită totuși invocate aici cazuri relevante din state europene unde relațiile dintre universitate, teologie și biserică sunt întrucâtva similare.

În Germania, facultățile de teologie protestantă și catolică fac parte din universitățile publice. În ambele tipuri de instituții, biserica are dreptul de a aproba numirea cadrelor didactice și de a exclude de la catedră pe cei care, din punctul de vedere al confesiunii tutelare, au divagat prea mult de la dogma oficială. În cazul confesiunii catolice, pierderea *nihil obstat* duce la revocarea automată a dreptului de a preda, lucru care s-a întâmplat cu mai mulți teologi din diverse țări. Mediul teologic protestant, considerat în genere mai liberal, a generat și el conflicte între profesori și biserică. Mai ales că, în mod asemănător cu situația din România, în Germania universitarii se bucură de libertate academică garantată prin lege, au un statut de funcționari publici și beneficiază de titularizare în universitatea la care predau.

Toate aceste drepturi protejează în principiu cadrul universitar de la o instituție publică de concediere, cu excepția cazurilor de incompetență sau de încălcare gravă a deontologiei profesionale. Ca atare, atunci când, datorită diferențelor de opinie profesională dintre teologii universitari și biserica lor, aceasta din urmă a intervenit pentru a îi scoate de la catedră, statul german s-a văzut pus într-un conflict de obligații. Pe de-o parte, statul constituie garantul securității și integrității profesionale a universitarilor, în dubla sa calitate de angajator și de coordonator al învățământului superior. Pe de altă parte, statul acționează ca garant al dreptului grupărilor religioase de a asigura integritatea doctrinei și a identității lor religioase.

În genere, soluția aleasă de statul german, care a ținut cu orice preț să își respecte responsabilitățile asumate în *ambele* ipostaze, a fost una de compromis, chiar cu prețul încălcării logicii sistemului universitar. Ministerul și/sau universitatea au exclus profesorii contestați de biserică de la facultățile de teologie sau de la catedrele de dogmatică, plasându-i pe un alt post de titular în aceeași universitate.

În cazul celebru al teologului și filozofului catolic elvețian Hans Küng, pierderea dreptului de a preda teologie catolică a condus la o catedră (titularizată) de teologie ecumenică, tot la Universitatea Tübingen. Mai recent, un caz de la Universitatea Göttingen a fost rezolvat în mod la fel de pragmatic. După ce a negat natura istorică a mai multor evenimente din Scripturi și, în cele din urmă, s-a proclamat agnostic, Gerd Lüdemann a fost concediat (în urma acțiunii bisericii) din funcția de profesor de teologie protestantă și numit profesor de istoria și literatura creștinismului timpuriu. În cazul angajării teologului baptist Erich Geldbach la facultatea de teologie protestantă a Universității din Bochum, diferendul a intervenit între biserică, care nu a avizat numirea, și facultate și minister, care angajaseră profesorul. Universitatea și ministerul au căutat tot o soluție de compromis, prin „deconfesionalizarea” catedrei profesorului Geldbach.⁹³

Ce s-ar întâmpla dacă cazuri similare, care acum par improbabile din motivele enumerate anterior, ar apărea în universitățile din România? Universitatea publică, în calitate de angajator, și ministerul, ca principală autoritate în domeniul coordonării învățământului superior, s-ar afla într-un conflict de responsabilități asemănător. Cel

---

⁹³ Charles McDaniel și Richard V. Pierard, „The Politics of Appointments to Protestant Theological Faculties in Germany”, *Journal of Church and State* 46 (2004).

mai probabil, acestea nu ar avea nici măcar opțiunea statului german de a acționa pragmatic. Universitatea nu ar putea crea o catedră specială pentru profesorul contestat (structura universităților românești nu o permite practic), după cum nu ar avea cum să încadreze profesorul la un departament de studii religioase (așa ceva nu există în România). În această situație, libertatea academică a teologului ar fi grav încălcată.

Așa cum s-a observat, o „soluție înaintea acestei probleme, care [pune statul ca angajator în poziția de a lua decizii în funcție de credința angajatului], este de a lăsa responsabilitatea pentru deciziile de [angajare și concediere] în totalitate în seama bisericilor... Într-o astfel de situație, statul transferă efectiv responsabilitatea sa pentru integritatea academică a facultăților de stat grupurilor religioase private. Rolul profesorilor în selectarea colegilor lor ar fi *de facto* eliminat, ajungându-se la o cultură academică imposibilă, în care profesorii ar fi pionii ierarhiei bisericești. În plus, un asemenea aranjament ar încălca tradiția libertății academice...”⁹⁴ Aceasta este, pe scurt, situația din România.

Soluția alternativă, anume revocarea dreptului ierarhiei bisericești de a verifica compatibilitatea profesorilor cu predarea teologiei dogmatice, lăsând această funcție în totalitate membrilor facultății, ar putea pune în pericol integritatea doctrinei și poate chiar identitatea confesională. De aceea, soluția potrivită, în opinia autorilor acestui Raport, constă în separarea completă a facultăților de teologie *confesională* de universitățile de stat. Atâta timp cât nu există o soluție care să asigure compatibilitatea dintre principiile libertății religioase și autonomiei universitare (vezi Art. 32(6) al legii fundamentale a României), *aceasta este și singura variantă constituțională*. Instituțiile de învățământ superior ar putea să integreze facultățile de profil existente, formând facultăți de teologie ecumenică sau de studii religioase, și să lase bisericile să își organizeze propriile institute teologice confesionale conform rânduinelor potrivite.

Atunci când Curtea Constituțională Germană s-a pronunțat în cazul teologului agnostic Lüdemann, ea a recunoscut implicit natura ireconciliabilă a tensiunilor generate de formula dublei subordonări. Instanța a decis, în 2009, că deși libertatea academică a profesorului (garantată prin Art. 5(5) al Legii fundamentale germane) a fost în mod evident încălcată, principiul neutralității statului impunea ca decizia privind calitatea de a preda să fie luată de către biserică, fiindcă libertatea de religie a grupurilor religioase prevala asupra libertății academice.⁹⁵ Dar conflictele între libertatea academică și libertatea de religie ar putea fi ușor eliminate dacă, tocmai în virtutea principiului neutralității statului și a drepturilor universitarilor, învățământul teologic ar fi scos complet de sub tutela publică – o opțiune pe care Curtea germană a ignorat-o și care nu pare să fie avută acum în vedere, în România, de nici un actor public semnificativ.

III.2.d Cât de dublă este dubla subordonare?

Pericolul conflictului dintre drepturile teologilor universitari angajați de stat și controlul bisericilor asupra teologiei universitare rămâne, în România, unul teoretic, pur și simplu fiindcă controlul respectiv este atât de ridicat încât, până acum, a asigurat pacea dogmatică cu prețul uniformizării intelectuale. Alte efecte ale dublei subordonări sunt însă palpabile.

Dubla subordonare a membrilor facultății de teologie reprezintă un aranjament care poate fi ușor deturnat – și nu într-o unică direcție, ci în două. Mai întâi,

---

⁹⁴ McDaniel și Pierard, „The Politics of Appointments...”, p. 80.

⁹⁵ Vezi R. Joseph Hoffmann, „The Freedom of the Christian Theologian: Reflections on a Historical Predicament”, <http://www.bibleinterp.com/articles/freedom.shtml>, consultat pe 10 mai 2009.

subordonarea față de două autorități distincte, aparținând unor domenii distincte (public și privat, educațional și religios), poate conduce la un comportament care nu mai recunoaște pe deplin autoritatea legitimă a universității asupra facultății de teologie. În condițiile organizării actuale a învățământului superior românesc, asemenea tendințe sunt încurajate și de structura universităților, în care facultățile se comportă ca unități cvasi-autonome față de centru.

Alternativ, biserica și universitatea își pot pasa una celeilalte răspunderea și obligația de a acționa în situații incomode. De exemplu, atunci când, în 2007, mai multe voci din Facultatea de Teologie Ortodoxă a UB au acuzat fraude comise de decanul Nicolae Necula laolaltă cu alți administratori într-un scandal care îl implica pe fiul celui dintâi, Arhiepiscopia Bucureștilor a reacționat inițial printr-o stare de expectativă. Deși formal înzestrată cu toate drepturile și mecanismele de a acționa prin chiriarh – și alte organisme bisericești –, Arhiepiscopia a anunțat că așteaptă cercetările Universității din București.⁹⁶ De cealaltă parte, conform rapoartelor din presă, rectorul UB s-ar fi adresat mai întâi Patriarhiei, solicitându-i să rezolve situația și amenințând, în caz contrar, cu deschiderea unei anchete academice. Or, ancheta universitară constituia o măsură firească *indiferent și independent de reacția Arhiepiscopiei sau a Patriarhiei*.⁹⁷

Curând după declanșarea scandalului și după faza inițială de pasare a responsabilităților, comisia de etică a UB a deschis, sub presiunea presei, o anchetă în cazul fraudelor de la Teologia bucureșteană. Cu toate acestea, rezolvarea scandalului a venit tot din afara instituției. Decanul Nicolae Necula a plecat prin demisie, după ce comisia amintită s-a limitat la o sancțiune generică (de „blam”), deși faptele acuzate erau extrem de grave. Conform presei, presiunile autorității bisericești au fost cele care au determinat demisia, dar și acestea s-au desfășurat într-o întrevvedere privată a decanului cu Patriarhul, care i-ar fi cerut celui dintâi să demisioneze.⁹⁸

În 2009, atât fostul decan Necula, cât și ceilalți membri ai administrației acuzați de complicitate în scandal, continuau să predea la Facultatea „Patriarhul Iustinian” a Universității din București, cu toate că falsificarea grosolană a unui examen de licență ar fi putut cu ușurință atrage sancțiuni mai severe (penale) decât demisia dintr-o funcție administrativă.

În scandalul de la Facultatea de Teologie Ortodoxă din București, Universitatea a luat până la urmă măsuri oficiale, dar de formă și lipsite de consecințe reale. Patriarhia a determinat rezolvarea cazului, acționând însă pe căi informale. Este greu de spus cu precizie în ce măsură cazuri ca acesta ilustrează statutul ambiguu determinat de dubla subordonare a facultăților de teologie, ce permite universităților să nu-și asume până la capăt situații dificile ori să aștepte ca măsurile disciplinare *care vizează personalul său* să vină din altă parte, sau reprezintă pur și simplu un deznodământ nu tocmai atipic în cazurile de corupție din România în general. Rămâne totuși evident că aranjamentul dublei subordonări a permis atât universității, cât și facultăților, să se comporte ca și cum nu rectorul și administrația academică ar fi trebuit să aibă, până la urmă, ultimul cuvânt cu privire la semnificația actelor incriminate și la soarta celor implicați.

Nici presa și nici alte voci din Universitate nu au pus la îndoială, în mod public, faptul că soluția finală – demisia unui decan aflat la final de mandat, neînsoțită de sancțiuni mai severe pentru acesta și complicii săi – a fost, mai curând, un mod de a îngropa cazul printr-o sancțiune formală.

---

⁹⁶ Vezi „Hoție la Teologie”, *Evenimentul zilei*, 10 iulie 2007; și „Scandalul de la Teologie: joi, «Judecata de Apoi»”, *Evenimentul zilei*, 11 iulie 2007.

⁹⁷ Dan Ciachir, „Dezonoarea părintelui Necula”, *Ziua*, 12 iulie 2007.

⁹⁸ Vezi „Scandalul «Hoție la Teologie»: decanul și-a dat demisia”, *Evenimentul zilei*, 20 iulie 2007.

III.2.e Dubla subordonare: a facultății, sau a universității?

A doua consecință a dublei guvernări a facultăților de teologie este subordonarea nu doar a acestora din urmă, ci și a instituției laice de învățământ superior, atunci când biserica capătă un anumit grad de autoritate privind treburile universitare. Deși simbolică, autoritatea bisericii asupra universității are consecințe reale și se exercită, în primul rând, prin cumularea de roluri academic-administrative și bisericesc-administrative de aceleași persoane. Mai precis, întrucât facultățile de teologie ortodoxă se supun în mod direct autorităților bisericești, s-a încetățenit obiceiul ca ele să fie conduse de înalți ierarhi. Deseori, arhiepiscopul sau episcopul locului servește (sau a servit) și ca decan al facultății.

Exemplele sunt grăitoare. Laurențiu Streza, Mitropolitul Ardealului, este decan al Facultății de Teologie Ortodoxă Andrei Șaguna de la Universitatea din Sibiu, în timp ce la Universitatea Ovidius din Constanța aceeași funcție este ocupată de Arhiepiscopul Teodosie. La Universitatea Valahia din Târgoviște servește ca decan Arhiepiscopul Târgoviștei Nifon Mihăiță. La Alba Iulia, arhiereul locului este „decan onorific” – un titlu suspect din punct de vedere legal, căci funcția de decan reprezintă o poziție esențialmente *administrativă* – al Facultății de Teologie Ortodoxă a Universității 1 Decembrie 1918, facultate ale cărei date de corespondență au fost găzduite, cel puțin pentru o perioadă, de serverul arhiepiscopiei locale (reintregirea.ro). Andrei Andreicuț a servit ca decan al acestei instituții timp de două mandate, perioada maximă posibilă conform legii. Irineu Popa, Mitropolitul Olteniei, este din 2004 decanul Facultății de Teologie Ortodoxă de la Universitatea din Craiova, succedându-l în funcție pe Episcopul Damaschin. În fine, faptul că actualul Mitropolit Barolomeu Anania nu a ocupat funcția de decan al FTO de la Universitatea Babeș-Bolyai nu se datorează lipsei invitațiilor în acest sens.

De remarcat că, în anumite facultăți ortodoxe, precum cea de la Sibiu, funcția de decan a fost ocupată după 1992 – anul în care institutul de teologie local a devenit facultate în cadrul Universității Lucian Blaga – în special de oameni cu vocație universitară. Practica numirii ierarhilor ca administratori ai facultății reprezintă, în asemenea cazuri, o tendință de dată recentă.

Situația discutată mai sus nu este limitată la facultățile de teologie ortodoxă. Spre exemplu, Virgil Bercea, episcopul greco-catolic de Oradea, servește ca decan al Facultății de Teologie Greco-Catolică de la Universitatea Babeș-Bolyai (deși este doar profesor asociat). Otniel Bunaciu, președintele Uniunii Baptiste din România, ocupă funcția de decan al Facultății de Teologie Baptistă a Universității din Capitală.

Prezența în universitate, într-o calitate oficială – inclusiv cea de membru al senatului și al comisiilor acestuia – a unui înalt ierarh,⁹⁹ persoană cu autoritate simbolică semnificativă, mai ales față de universitarii credincioși de același rit, alterează raporturile firești dintre actorii academici. Decidenților universitari, individuali sau colectivi, le va fi, dincolo de alte considerente, mai greu să ia decizii care contravin dorințelor sau intereselor facultății de teologie și ale bisericii reprezentate în conducerea universității de un înalt ierarh. Mai ales că acesta le este coleg și, în anumite cazuri, părinte spiritual.

Devine astfel explicabil, de pildă, de ce universitățile de stat din România se preocupă să le asigure studenților lor biserici confesionale (ortodoxe) în loc de capele ecumenice. Statutul ambiguu al fețelor bisericești amintite, de membri în conducerea academică în virtutea principiului dublei subordonări, adică a statutului lor în biserică,

---

⁹⁹ Mai ales al Bisericii majoritare.

dar și de persoane chemate în mod direct să slujească interesele bisericii *în și prin universitate*, s-a dovedit a avea efecte nefaste asupra treburilor academice. Este necesar ca universitățile publice să își asume formal incompatibilitatea dintre poziția de înalt ierarh al unui grup religios și funcțiile din administrația medie și superioară a instituției, precum și dintre statutul de cleric și funcțiile din administrația superioară (este cazul preotului prof. dr. Gheorghe Popa, prorector la Universitatea Al. I. Cuza din Iași).

III.2.f Subordonarea universității față de biserică: un caz recent

Un caz ce ilustrează legătura dintre dubla subordonare a facultăților de teologie și semi-subordonarea universității laice față de biserică este scandalul amplu mediatizat în care a fost implicat, la începutul anului 2009, Arhiepiscopul Tomisului Teodosie.¹⁰⁰ Acesta, cum aminteam, ocupă funcția de decan al Facultății de Teologie Ortodoxă de la Universitatea Ovidius din Constanța. Conform jurnaliștilor de la *România liberă*, pe lângă alte promisiuni privind acordarea unui statut necuvenit în schimbul unei sume de bani, Teodosie ar fi intermediat înscrierea unui reporter incognito la Facultatea de Teologie în luna martie. La acea dată, trecuseră deja șase luni de la finalul perioadei de înscrieri în universitate. În cele din urmă, acuzațiile au atras punerea sub urmărire penală a ierarhului ortodox.

În fața acestui caz, conducerea Universității în care Arhiepiscopul Teodosie pare să se bucure de o influență considerabilă (a fost socotit, la un moment dat, un candidat cu șanse la postul de rector),¹⁰¹ s-a arătat extrem de reticentă să înceapă investigațiile obligatorii. Instituția publică de învățământ a avut o atitudine evident complice, negând faptele semnalate și competența sa în materie. Conform rapoartelor din presă, „Conducerea Universității Ovidius din Constanța, unde reporterul a fost înscris la intervenția Arhiepiscopului Teodosie, afirmă, în ciuda dovezilor prezentate, că jurnalistul nu este înmatriculat în aceasta unitate de învățământ”. Așa cum amintesc jurnaliștii care au organizat înscenarea, „reporterul s-a prezentat la secretariatul facultății împreună cu inspectorul Biroului de Catehizare, preotul Emil Cosmin Brăescu, același care i-a scris recomandarea pentru facultate și l-a ajutat să completeze dosarul de înscriere” și, în plus, a plătit taxa de înmatriculare, atestată de o chitanță.¹⁰²

Mai semnificativ pentru tema acestui Raport este faptul că, întrebând dacă universitatea va cerceta presupusul abuz al decanului Facultății de Teologie Ortodoxă și al colegilor săi, rectorul Universității Ovidius și-a declinat orice competență. Rectorul a afirmat că situația creată *la universitate* reprezintă „doar o problemă a Arhiepiscopiei Tomisului.”¹⁰³ Cu alte cuvinte, o temă evident academică a fost pasată, datorită dublei subordonări și confuziei de roluri instituită / permisă de aceasta, unei organizații din afara universității. Această organizație se întâmplă să fie condusă de chiar decanul incriminat al facultății de teologie.

III.2.g Conducători ai bisericii și conducători ai universității: o posibilă incompatibilitate juridică

Dincolo de temele puse în discuție mai sus, ocuparea funcțiilor de conducere din facultăți de ierarhi ai bisericilor ridică o problemă legală separată. Dat fiind că dețin deja funcții de conducere în organizațiile religioase, ierarhii profesori universitari nu

---

¹⁰⁰ Răzvan Chiruță și Petre Răchită, „Cât costă Duhul Sfânt în România?”, *România liberă*, 5 mai 2009.

¹⁰¹ Vezi S. Ionescu, „Înalt Prea Sfințitul Teodosie, favorit ca rector al Universității Ovidius din Constanța”, *Adevărul*, 10 februarie 2004.

¹⁰² Vezi Răzvan Chiruță și Petre Răchită, „Teodosie: este o înscenare. Patriarhia: filmul e indubitabil”, *România liberă*, 7 mai 2009.

¹⁰³ Chiruță și Răchită, „Teodosie: este o înscenare...”.

sunt de obicei angajați „cu carte de muncă” ai universităților în care lucrează. Altfel spus, ei nu sunt profesori *titulari* în sensul legislației românești – angajați cu funcția (norma) de bază în instituția de învățământ superior. Or, Legea privind statutului personalului didactic specifică că „cadrele didactice din structuri[le] și funcții[le] [de conducere] trebuie să fie titulare în instituția de învățământ superior respectivă” (Art. 72(1)). Aceeași normă statuează următoarele: „Funcțiile de conducere de rector, de prorector, de *decan*, de *prodecan*, de *director de departament*, de director de colegiu sau de unitate de cercetare, proiectare, microproducție și de *șef de catedră* ... pot fi ocupate numai de profesori universitari sau de conferențieri universitari *titulari*” (Art. 72(2), sublinierile noastre).

În realitate, cum reiese și din discuția anterioară, ierarhii decani sau șefi de departament ori catedră au adeseori funcția de bază la altă instituție, cea confesională. Este cazul instituțiilor teologice ortodoxe, dar și ale unor facultăți de alte confesiuni. Ca urmare, dubla subordonare a generat o încălcare sistematică a legislației în vigoare.

Conform unui document pregătit de Ministerul Educației ca urmare a unei interpelări a parlamentarului PRM Paul Magheru, în aprilie 2005 mai mulți administratori universitari nu aveau cartea de muncă la instituția academică la care dețineau funcția de conducere. Printre ei se numărau decanul Facultății de Teologie Baptistă din UB; decanul Facultății de Teologie Ortodoxă a Universității 1 Decembrie 1918 din Alba Iulia; decanul onorific al Facultății de Teologie Greco-Catolică de la UBB; șeful departamentului de teologie de la Universitatea Dunărea de Jos din Galați; decanul Facultății de Teologie – Litere de la Universitatea Valahia din Târgoviște.¹⁰⁴ Cum aminteam, Virgil Bercea, episcopul greco-catolic de Oradea, ocupă postul de decan al Facultății de Teologie Greco-Catolică de la Universitatea Babeș-Bolyai deși este doar *profesor asociat* al acestei universități.

În condițiile legislației din România, statutul decanilor în biserică ar putea fi formal incompatibil cu statutul lor din universitate deși, din câte cunoaștem, nimeni nu a ridicat vreodată această temă în cazul fețelor bisericești de la teologie.

2.3 Dubla specializare: o poartă spre confesionalizarea spațiului public

Potrivit *Regulamentului-cadru al Facultăților de Teologie Ortodoxă din Patriarhia Română*, printre misiunile facultăților numite se numără și pregătirea „cadrelor didactice *cu dublă specializare* din învățământul general și liceal” (Art. 3, sublinierea noastră). Dubla specializare, prin care un absolvent de program licență obține în urma studiilor calificări în două domenii de studiu, reprezintă un aranjament nespecific sistemului de învățământ superior din România, școlile de teologie constituind una dintre excepțiile notabile. În acest capitol, vom discuta particularitățile și implicațiile dublei specializări teologice.

III.3.a Dubla specializare în universitățile românești

Sistemul universitar românesc a fost conceput pentru a pregăti specialiști în domenii bine precizate și mai puțin pentru a forma său desăvârși personalități, așa cum se întâmplă în cazul sistemelor academice care cultivă „artele liberale”. Ca atare, pregătirea studenților a avut în mod tradițional în vedere, și încă mai are și astăzi, deprinderea competențelor considerate necesare unui profesionist într-un domeniu de activitate dat. Contactul studenților români cu cursurile de cultură generală sau cu specializări care nu se subsumează profilurilor facultății la care sunt înscriși este, în cel

---

¹⁰⁴ Vezi Răspunsul MEC nr. 10116/4.04.2005 la o interpelare a deputatului PRM Paul Magheru.

mai bun caz, sporadic. Curriculumul academic a fost gândit îndeobște nu pe orizontală, pentru a conferi competențe generale fructificabile în cât mai multe domenii, ci pe verticală, furnizând competențe cât mai specializate. Ca atare, ideea de dublă specializare a rămas întotdeauna cumva străină principiilor, fericite sau nu, care guvernează mediul universitar din țară. O excepție interesantă, care face subiectul capitolului de față, este cea a specializărilor oferite de facultățile de teologie.

E drept că dubla specializare este prezentă și în alte domenii. Unul este cel al filologiei și al limbilor străine. Numai că în acest caz avem de-a face practic cu aceleași domenii de studiu, respectiv cu două specializări înrudite îndeaproape. Acesta este pesemne și motivul pentru care facultățile de filologie și de limbi străine din țară pregătesc absolvenții *în mod tipic* pentru două specializări, fie română (sau maghiară) și o limbă străină, fie pentru două limbi străine.

Celălalt caz în care universitățile din România au oferit, în ultimele două decenii, o dublă specializare a implicat facultățile de geografie și istorie, uneori în tandem (specializarea istorie – geografie). Alternativ, specializarea pereche pentru geografie și, respectiv, istorie a fost o limbă străină. Aceste specializări duble, care între timp au dispărut ca urmare a reorganizării ciclurilor de studii în 2005, au fost în general oferite de facultăți cu profil disciplinar larg (facultăți de litere și istorie, istorie și geografie, istorie și filozofie, științe umaniste ș.a.m.d.). Mai rar au fost cazurile, comune în dubla specializare teologică, în care studenții au luat cursuri la două facultăți din universitate.

III.3.b Dubla specializare în facultățile de teologie

În cazul teologiei universitare, dublele specializări au apărut practic odată cu transferarea structurilor instituționale în universitatea de stat, când s-au creat studiile de teologie – asistență socială și teologie – limbi străine. Ulterior, lista specializărilor s-a extins încetul cu încetul. În 2002, de exemplu, facultățile de teologie (ortodoxă, romano-catolică, greco-catolică, reformată și baptistă) din universitățile de stat din România ofereau duble specializări în teologie și asistență socială, limba română, o limbă străină, istorie, filologie clasică, conservare și restaurare, arte plastice, filozofie.¹⁰⁵ Dintre specializările secundare menționate, primele patru (asistență socială, filologie, o limbă străină, istorie) erau răspândite în aproape toate facultățile de teologie din universitățile de stat.

În afară de teologie, doar istoria și geografia mai apăreau la începutul noului mileniu ca duble specializări în domenii de studiu *non-conexe*: istorie – geografie, istorie – limbă străină, geografie – limbă străină și (un caz atipic) istorie – filozofie. De observat că, în raport cu specializările teologice care fuseseră stabilite cu doi ani înainte, în 2002 numărul specializărilor duble în domenii non-conexe puse la dispoziția candidaților a crescut, în timp ce unele dintre specializările „pur religioase” (patrimoniu, iconografie) au dispărut.¹⁰⁶

Tema specializărilor duble a luat o nouă întorsătură odată cu trecerea la „sistemul Bologna”. Consecința imediată asupra mediului academic a fost redefinirea ciclurilor universitare în sistem 3+2+3 (trei ani pentru ciclul de licență, doi ani pentru ciclul masteral și trei ani pentru cel doctoral), cu adoptarea – mai degrabă pro forma, dar aceasta e o chestiune mai puțin relevantă pentru Raportul de față – a sistemului european de credite transferabile care impune 180 de credite pentru ciclul I. Schimbarea a dus la o reducere automată a numărului de cursuri din ciclul de licență, care a

---

¹⁰⁵ Vezi Anexele la HG 410/2002, publicată în Monitorul Oficial nr. 313 din 13 mai 2002.

¹⁰⁶ Vezi Anexele la HG 696/2000, publicată în Monitorul Oficial nr. 397 din 24 august 2000.

determinat la rândul ei reaşezări curriculare. În consecinţă, facultăţile nu au mai putut integra numărul de cursuri necesare dublei specializării în planurile de studiu. Cu alte cuvinte, ele s-au văzut nevoite să *abandoneze dubla specializare*.

Facultăţile de teologie s-au conformat şi ele noilor rigori, iar lista specializărilor autorizabile sau acreditate din învăţământul superior românesc a limitat numărul acestora pentru domeniul teologie la trei, în faza iniţială: teologie pastorală (pentru care s-a păstrat durata de 4 ani de studiu), teologie didactică, artă sacră.¹⁰⁷ Cu alte cuvinte, toate dublele specializări de la teologie au dispărut.

III.3.c Reîntoarcerea dublei specializări la teologie

Cu toate acestea, şi spre deosebire de ce s-a întâmplat la alte facultăţi, dublele specializări au revenit până la urmă la teologie. Hotărârea de guvern 1176/2006 a introdus o a patra specializare pe lista celor existente – aceea de „teologie socială”. În anul universitar 2007, aproape toate facultăţile de teologie din ţară au oferit această specializare. Specializarea teologie socială s-a păstrat şi în 2008 (conform HG 635/2008), dar a fost schimbată anul următor prin hotărârea de guvern 749/2009, în teologie – asistenţă socială. Adică denumirea vechii specializări, de fapt cea potrivită, căci „teologia socială” implica cursuri la două facultăţi distincte, de teologie şi de asistenţă socială.

Specializarea teologie – limbă străină s-a întors în universitate într-un mod mai puţin transparent: sub formă de „module” sau „pachete” care, după absolvirea a 4 ani de studiu conferă, cu cuvintele materialului publicitar al unei facultăţi de teologie ortodoxă, „dublă licenţă”. De pildă, FTO a Universităţii 1 Decembrie 1918 din Alba Iulia explică potenţialilor candidaţi că, urmând cursurile facultăţii, aceştia pot deveni „profesor de religie şi profesor de limba şi literatura română (sau de limba şi literatura engleză, limba şi literatura franceză, limba italiană etc.) în cazul în care studentul optează şi pentru pachetul specializărilor paralele, obţinând dublă licenţă în 4 ani”.¹⁰⁸ Practica pare răspândită, căci mai multe facultăţi de teologie indică candidaţilor că, prin absolvirea specializării teologie didactică, „au posibilitatea să predea religie, *limba şi literatura română, literatură şi limbi străine*, în şcolile de stat şi particulare.”¹⁰⁹ O altă facultate, de data aceasta de Teologie – Litere, vorbeşte despre specializarea „teologie didactică – limba şi literatura română”, înfiinţată „conform noii titulaturi” (conform listei de specializări reorganizate după „sistemul Bologna”).¹¹⁰

Nu ştim cu exactitate câte facultăţi de teologie oferă în continuare asemenea module, pachete sau alte formule similare pentru a conferi dubla specializare. Aceste soluţii se află la limita – şi, cel mai probabil, în afara – cadrului legal care guvernează învăţământul superior. Transformarea unui teolog într-un profesor de limbi străine sau de limba română printr-un program de studiu care nu are cum să atingă complexitatea celui oferit de facultăţile de specialitate este contrară logicii după care funcţionează învăţământul superior românesc.

III.3.d De ce există dubla specializare?

Explicaţiile de mai sus cu privire la practica dublei specializări în cadrul facultăţilor de teologie, precum şi la tenacitatea cu care această practică a fost păstrată şi

---

¹⁰⁷ Vezi Anexa 3 la HG 916/2005, publicată în Monitorul Oficial nr. 766 din 23 august 2005.

¹⁰⁸ Vezi <http://www.uab.ro/catedre/index.php?cale=default&limba=ro&cat=12>, consultat pe 10 mai 2009.

¹⁰⁹ Citatul aparţine Facultăţii de Teologie Ortodoxă a Universităţii Al. I. Cuza din Iaşi. Vezi <http://www.teologie.uaic.ro/default.php>, consultat pe 12 mai 2009.

¹¹⁰ Facultatea de Teologie-Litere a Universităţii Valahia din Târgovişte, la <http://ftl.valahia.ro/continut.htm>, consultat pe 12 mai 2009.

după ce organizarea studiilor universitare a făcut-o dificil de susținut și justificat, constituie un preambul necesar pentru discutarea naturii problematice, din perspective intereselor acestui Raport, a dublei specializării teologice.

Care este, de fapt, justificarea prezenței specializării secunde, *laice*, pe lângă specializarea principală, în teologie *confesională*? Simplul fapt că specializarea secundă are o anumită relevanță pentru teologie nu constituie o justificare suficientă. Limbile străine, filozofia, sociologia sau istoria sunt relevante în raport cu aproape orice altă disciplină de studiu, inclusiv pentru disciplinele care aparțin științelor exacte. Competențele necesare sau dezirabile în materie de limbi străine, filologie, geografie, istorie sau filozofie pot fi asigurate absolvenților de teologie chiar mai ușor fără specializare dublă. De exemplu, prin introducerea de cursuri obligatorii sau facultative, introductive sau avansate, în aceste domenii. Ce anume a determinat, așadar, o formulă „împotriva naturii” sistemului de învățământ superior românesc și, în cazul pachetelor suplimentare care împing cursurile de „dublă licență” la 4 ani, împotriva legii?

În opinia noastră, există două posibile explicații, care nu se exclud (ci se susțin) reciproc, ale acestei stări de fapt. Prima are legătură cu creșterea atractivității facultăților de teologie. Mai mult chiar decât alte specializări cu profil vocațional, teologia nu oferă perspective largi pe piața de muncă. Absolvenții sunt limitați la oferta ocupațională a bisericii de confesiunea relevantă (preoție / pastorație și alte funcții în aparatul bisericesc, asistență religioasă în biserică); și, dată fiind impunerea într-o formă sau alta a studiului religiei în școlile publice, la o carieră de profesor de religie. Or, specializări secundare precum limbile străine, limba română, geografia, istoria sau filozofia au constituit un important debușeu pentru facultățile de teologie. Ele au deschis cariere „laice”, în învățământul public dar nu numai, unui număr ridicat de teologi care nu au putut sau nu au dorit să-și construiască o carieră „confesională”.

Natura nefirească a dublei specializări pare cu atât mai evidentă dacă schimbăm perspectiva. În loc să ne întrebăm ce interes au facultățile de teologie sau bisericile în a produce specialiști cu două calificări, ne putem întreba ce interes au universitățile de stat de a o face. De exemplu, ce determină o universitate publică să scoată de pe băncile sale teologi – profesori de română, teologi – angliști, teologi – istorici sau teologi – asistenți sociali, atâta vreme cât universitatea *pregătește deja filologi, angliști, istorici sau asistenți sociali prin celelalte facultăți*? Nu găsim, deocamdată, un răspuns convingător din perspectiva intereselor publice. Cel mai probabil, nu interesul universității sau societății a contat în asemenea decizii, ci cel al grupurilor religioase.

Ministerul educației și inspectoratele județene nu dispun de date privind numărul de profesori de limbi străine, limba română, geografie, istorie, ori filozofie care au ca specializare principală teologia. Ar fi important de știut, de asemenea, câți membri ai administrației centrale și locale sunt, de fapt, teologi cu specializare dublă. Chiar și în absența acestor date, pare evident că facultățile de teologie au putut atrage un număr mult mai ridicat de studenți oferindu-le un pachet de studii cu o componentă confesională și una laică.

III.3.e Dubla specializare: un posibil conflict de interese

Observațiile de mai sus ne conduc spre a doua rațiune pentru care dubla specializare a constituit și constituie o propunere atrăgătoare din perspectiva facultăților de teologie și, dincolo de ele, din punctul de vedere al bisericilor. Specializarea dublă reprezintă o strategie de a introduce în învățământul public profesori de materii „laice” care au o convingeri religioase profunde și, chiar prin absolvirea facultății de teologie, obligația de a le mărturisi – adică de a converti. Conferirea titlurilor de licență la facultățile de teologie ortodoxă, de exemplu, este condiționată de un jurământ de „păstrare și mărturisire” a credinței ortodoxe *conform statutului BOR*. Cel puțin formal vorbind, un teolog ortodox cu dublă specializare este o persoană care s-a angajat prin jurământ, față de Biserica Ortodoxă, să păstreze și să propovăduiască credința acesteia. Un astfel de jurământ ridică semne de întrebare atunci când cel care l-a făcut își exercită calitatea de profesionist laic. Expuși sunt în special elevii minori din învățământul public.

Cele de mai sus nu vor să însemne că, în opinia autorilor acestui Raport, orice absolvent de dublă specializare teologică care își exercită calificarea laică, să zicem în învățământul primar sau secundar de stat, va încerca mod necesar să își susțină credința printre elevi. Desigur, multe cadre didactice aflate în această situație știu să separe datoria lor față de biserică de aceea față de profesia și instituția laică. Numai că statul este dator să asigure protecția minorilor față de o influență religioasă nelegitimă în timpul orelor obligatorii. Potențialul conflict de interese care intervine între raporturile cadrului didactic cu instituțiile religioase și cele laice nu poate fi trecut cu vederea. Istoria recentă a educației religioase în școlile publice din România îndeamnă la prudență.

Din formulările unor documente oficiale ale BOR reiese cu suficientă claritate intenția de a amesteca, mai degrabă decât de a ține separate, identitatea confesională și cea (în cazul disciplinei laice secunde) profesională a absolvenților de dublă specializare. Chiar faptul că Regulamentul-cadru discutat în aceste secțiuni își asumă, în contextul învățământului teologic, pregătirea „cadrelor didactice cu dublă specializare *din învățământul general și liceal*” (Art. 3) indică explicit interesul Patriarhiei pentru introducerea în învățământul preuniversitar public a unor profesori de materii seculare cu pregătire teologică.

Același document prevede că „Disciplinele din specialitatea B vor fi predate în spiritul învățării de credință creștină ortodoxă.” (Art. 7) Or, ca normă generală care guvernează învățământul teologic de stat, Regulamentul impune o condiție evident inacceptabilă – cea de a *colora religios*, în contextul educației universitare *publice*, discipline și materii laice.

Condiția nu este numai inacceptabilă, ci și greu de susținut în mod practic, atâta vreme cât materiile „din specialitatea B” sunt predate studenților teologi de cadre didactice de la alte facultăți, în cadrul unor grupe compuse și din studenți de la specializări diferite. Totuși merită reținut că, în timp ce în anumite universități un asemenea standard de predare „în spiritul învățării de credință creștină ortodoxă” este dificil datorită separației facultăților din instituțiile de învățământ superior românesc (astfel că fiecare facultate își organizează complet independent curriculumul), în cazul universităților unde teologia se predă într-un departament al unei facultăți „multidisciplinare” lucrurile ar putea fi mult mai simple. Fiind vorba de o unică facultate, cu reprezentanți ai tuturor catedrelor și departamentelor în conducere, colorarea confesională a materiilor de la specializarea secundă ar fi mult mai ușor de organizat. Atunci când ea nu ar face subiectul unei decizii formale, ar putea avea loc în mod informal. În asemenea cazuri, predarea materiilor laice de la specializarea B în

spirit confesional pune probleme serioase de ordin principial, căci curriculumul secular ar fi atins de ideologia confesională.

În fine, dezideratul predării materiilor la specializarea B în spiritul credințelor confesionale poate fi asigurat și prin predarea cât mai multor materii „seculare” nu de facultățile de profil, ci de cadre didactice titulare în facultățile de teologie. Că există un interes în acest sens o semnală în 2003 decanul Facultății de Teologie Ortodoxă de la Universitatea Babeș-Bolyai, Ioan Chirilă. Acesta propunea „cooptarea” cât mai rapidă în „consiliile noastre profesionale și în colectivele noastre academice a specialiștilor de la specializarea B.”¹¹¹

Formarea unor catedre de specializarea B în cadrul facultăților de teologie reprezintă o formulă compatibilă cu organizarea învățământului superior românesc, unde independența facultăților față de centrul universitar a încurajat în general acest tip de duplicare, altfel dezavantajos din punct de vedere organizațional.¹¹² O asemenea soluție ar permite predarea specialității B în spiritul ortodox pe care îl reclamă Regulamentul-cadru. Formula ar fi însă profund contrară principiilor care guvernează învățământul superior laic. Mai întâi, cum aminteam, se ajunge la situația paradoxală în care universitățile publice pregătesc profesioniști „seculari” cu formare impregnată confesional. În al doilea rând, universitățile ar produce profesioniști cu aceeași specializare, dar cu pregătire profesională distinctă – unii ieșiți de pe băncile facultăților de teologie, ceilalți de pe băncile facultăților seculare.

Acestea sunt probabil motivele pentru care voci ale societății civile și universitare, chiar dintre specialiștii studiilor religioase, au atras atenția de mai mulți ani că dubla specializare constituie „una din manierele ascunse de a construi în universitatea de stat o universitate confesională.”¹¹³

Faptul că aceste temeri, lansate acum jumătate de deceniu, nu au fost exagerate este demonstrat de două cazuri recente. Programul decanului de la UBB, de incorporare cel puțin parțială a catedrelor de specializare B în facultățile de teologie, a dat roade, într-o formă extremă, în două universități din România. Universitatea din Craiova și Universitatea din Pitești oferă, *prin intermediul Facultăților de Teologie Ortodoxă*, studii de licență în asistență socială fără specializare paralelă în teologie.

Este neclar cum poate funcționa catedra de asistență socială în cadrul FTO de la Pitești, respectiv cum pot funcționa cadrele de profil de la Craiova în „Catedra de Istorico-Biblice”.¹¹⁴ Se supun acești profesori Regulamentului-cadru (i.e., ingerinței bisericii și chiriarhului locului în treburile interne), care guvernează facultățile de teologie în ansamblu? În ce măsură sunt disciplinele din planurile de învățământ pentru specializarea asistență socială impregnate religios? Într-un sistem universitar centralizat precum cel românesc, planurile de învățământ vor respecta, la nivel formal, tiparul universal necesar pentru a asigura acreditarea sau autorizarea programului. Dar câte dintre materiile opționale, dintre materiile obligatorii cu titlaturi „seculare”

---

¹¹¹ Chirilă, „Structura învățământului teologic...”, p. 191.

¹¹² Așa se face, de exemplu, că facultățile de fizică din România au catedre sau colective de matematică, în loc să folosească, cum ar fi firesc din punct de vedere organizațional, profesori de la facultatea de matematică.

¹¹³ Afirmatia îi aparține lui Aurel Codoban, un cunoscut filozof al religiei, secțiunea „Dezbateri”, în Sandu Frunză, coord., *Pași spre integrare: Religie și drepturile omului în România* (Cluj: Limes, 2004), p. 170.

¹¹⁴ „Disciplinele posturilor aferente catedrei [de Istorico-Biblice] sunt: Studiul Vechiului Testament, Studiul Noului Testament, Istoria Bisericii Ortodoxe Române, Istoria Bisericeasca Universală, Patrologie și literatură patristică, Filosofie creștină, Limba ebraică, Limba latină, și Limba neogreacă. *La acestea se adaugă și disciplinele de specialitate aferente domeniului de Asistență socială.*” Vezi <http://teologie.central.ucv.ro/index.php/table/catedre/istorico-biblice/>, consultat pe 2 septembrie 2009.

(„Sociologia religiei”, „Bioetică”) și dintre materiile de profil („Asistență socială aplicată”, „Sociologia familiei”) vor avea un conținut determinat în parte de interesele și dogma BOR?¹¹⁵ Cum vor putea aceste facultăți publice și totuși supuse Bisericii Ortodoxe separa complet natura lor confesională de specializarea seculară oferită? Cum vor trata profesorii și absolvenții de asistență socială teme sensibile din punct de vedere religios, precum asistența persoanelor homosexuale sau a prostituatelor?

Nu în ultimul rând: de ce nu oferă universitățile din Pitești și Craiova specializarea asistență socială sub egida Facultății de Socio-Umane, existentă în ambele instituții? Formula aleasă are toate semnalmentele unui pas în direcția confesionalizării asistenței sociale în România.¹¹⁶

III.4 Teologie *versus* studii religioase în universitatea românească

Un efect nefast al organizării actuale a studiilor teologice este absența, practic desăvârșită, a studiilor religioase ca programe academice distincte, structurate, în universitățile din România. În Occident, studiul religiei în afara dimensiunii confesionale – ca fenomen social sau istoric, ca sistem filozofic, ca actor politic și așa mai departe – a devenit un domeniu de cercetare academică independent, distinct de teologia confesională sau ecumenică, acum aproximativ un secol. Granițele dintre studiile religioase și (un anumit tip de) teologie academică nu sunt întotdeauna foarte clare, dar atunci când cele dintâi își reclamă metodologia de la disciplinele socio-umaniste, cum se întâmplă îndeobște, teologia și studiile religioase reprezintă discipline diferite. Practic toate sistemele universitare moderne mature au înființat departamente (facultăți) de studii religioase, fie separat, fie împreună cu cele de teologie (de obicei ecumenică), fie alături de alte facultăți cu care se înrudesc metodologic.

III.4.a Studiile religioase în România și Europa

România reprezintă o excepție aproape singulară: în țară nu avem nici un singur departament sau facultate de studii religioase. Până foarte de curând, studiile religioase nici măcar nu au figurat pe lista domeniilor sau specializărilor academice. Nu vom insista aici asupra răspândirii studiilor religioase în universitățile din Occident, însă

---

¹¹⁵ De fapt, definirea planurilor de învățământ din teologie după un unic calapod, adesea unul cu coloratură confesională, a făcut ca în mod comun facultățile non-ortodoxe să devieze de la titlurile cursurilor pentru a putea preda teologie confesională *în spiritul propriei confesiuni*. Astfel, deși forma planurilor rămâne constantă, conținutul cursurilor diferă, uneori substanțial. În plus, datorită schimbărilor produse de procesul Bologna (inclusiv prin desființarea anumitor specializări teologice), uneori specializarea reală este diferită de cea de pe hârtie. Acesta pare să fie cazul la FTO a Universității Ovidius, de exemplu, unde toate cele 15 cadre didactice ale catedrei de „Artă Sacră” sunt, de fapt, profesori de teoria muzicii, canto, sau instrument. (Vezi http://www.univ-ovidius.ro/teologie/CADRE_DIDACTICE/Lista%20cadrelor%20didactice.doc, consultat pe 2 septembrie 2009). Cu atât mai firească pare îngrijorarea privind conținutul cursurilor de asistență socială predate la Facultatea de Teologie Ortodoxă.

¹¹⁶ Un alt caz relevant: Facultatea de Sociologie și Psihologie a Universității de Vest din Timișoara oferă un program de masterat în Practica Asistenței Sociale Centrată pe Valori. Programul este coordonat de Alexandru Neagoe, teolog cu studii doctorale în Occident și pastor baptist. Majoritatea disciplinelor programului sunt centrate pe dimensiunea religioasă a asistenței sociale: „Concepțiile sociale ale unor texte religioase majore”, „Valori religioase și profesionale”, „Asistență socială și spirituală”, „Asistența socială în spațiul religios”, „Consiliere socială și spirituală”, „Istoria religiei creștine”, „Asistența socială și spirituală a persoanelor cu trebuințe speciale” și „Sociologia religiei”. Mai neobișnuite în context sunt alte două cursuri incluse în program: „Teologie socială” și „Teologie sistematică”. De observat că, judecând după titlurile disciplinelor, „valorile” la care se referă masteratul par să fie, în realitate, „valori creștine”.

merită observat că în Europa Centrală și de Est există mai multe programe cu acest profil, chiar și în sistemele terțiare în care universitățile de stat găzduiesc departamente de teologie confesională. Am folosit mai sus exemplele Cehiei, Slovaciei și Poloniei ca țări foste comuniste în care principalele instituții de învățământ superior publice au în componență facultăți de teologie aparținând confesiunilor „naționale”. Pe de altă parte, universitățile din statele sus numite au înființat, în ultimele decenii, și programe foarte active de studii religioase – ceea ce în România, din nou, nu s-a întâmplat.

În Cehia, asemenea departamente funcționează, de pildă, la Universitatea Masaryk din Brno (Departamentul de Studii Religioase)¹¹⁷ și Universitatea din Pardubice (Departamentul de Studii Religioase și Filozofie). În Slovacia, chiar Universitatea Comenius are un Departament de Religie Comparată. În Polonia, Institutul de Studii Religioase al Universității din Cracovia (Jagielloński), probabil cea mai prestigioasă instituție academică din această țară, oferă mai multe programe în domeniu, de licență, master și doctorat. În Ungaria, primul program de studii religioase a fost înființat în urmă cu un deceniu la Universitatea din Szeged. Ne oprim aici cu exemplele, nu înainte de a remarca că studiile religioase au rămas o prezență constantă – deși contestată, în lumina trecutului lor – în republicile ex-sovietice.

---

¹¹⁷ Primul departament de acest fel din republică, înființat în 1991. Departamentul publică și o revistă de studii religioase.

III.4.b Consecințe ale absenței programelor de studii religioase în România

Absența programelor universitare de studii religioase constituie un fenomen care afectează negativ viața publică, în contextul în care cel puțin câteva biserici se numără printre actorii cei mai importanți și mai prezenți ai vieții publice de la noi. Ce-i drept, studiile religioase nu lipsesc complet din oferta de *cursuri* ale instituțiilor de învățământ superior. Mai mulți profesori de la facultățile de filozofie, sociologie, istorie sau științe politice dintr-o universitate sau alta din țară (în special la București, Cluj, Iași, Timișoara) au predat sau predau câte un curs, izolat în planul de învățământ, de filozofia religiei, sociologia religiei, istoria bisericilor, ori biserică și stat. Cu toate acestea, asemenea cursuri reflectă mai degrabă interesele și proiectele *individuale* ale universitarilor respectivi și mai puțin (de fapt, rareori sau chiar deloc) programe de studiu sau cercetare susținute și structurate.

Natura individuală a interesului față de studiul academic al religiei explică, cel mai probabil, și eșecul inițiativelor de a instituționaliza această specializare în învățământul românesc. Cele câteva tentative în domeniu au avut o viață scurtă în universitate. Masteratul de Știință și Religie oferit de Facultatea de Studii Europene a Universității Babeș-Bolyai a demarat târziu, în 2007, și a dispărut deja din oferta educațională a facultății menționate.¹¹⁸ Un proiect cu durată de trei ani coordonat de mai multe cadre didactice afiliate Catedrei de Filozofie Sistematică a UBB, constând din școli de vară pe tema studiului religiei, a vizat în mod explicit „dezvoltarea ... studiilor religioase ca domeniu academic”.¹¹⁹ Proiectul a avut succes, fără să reușească însă să instituționalizeze domeniul de studiu amintit. În fine, singurul program academic substanțial de teologie ecumenică oferit în țară, cel al Universității Biblice din România,¹²⁰ a ieșit din sistemul de învățământ superior românesc odată cu instituția care l-a organizat. Programul oferea studenților de confesiuni diverse (în majoritate evanghelici) cursuri ținute de teologi protestanți, ortodocși și catolici, din România și din afara țării (în special din Statele Unite).

În ciuda unor încercări practic singulare – cum ar fi o revistă academică dedicată studiului religiei și ideologiilor la Cluj, neafiliată Universității Babeș-Bolyai –, nu există în România structuri academice organizate de studiu științific al religiei, fie că vorbim de facultăți sau departamente, asociații profesionale, publicații de specialitate (cu excepția amintită),¹²¹ colecții editoriale universitare, etc.

Efectele acestei stări de fapt sunt vizibile cercetătorilor vieții religioase: o sumedenie de subiecte importante pentru viața publică din România, de la finanțarea cultelor la educația religioasă și de la implicarea clerului în politică la dinamica religioasă a populației, au fost slab cercetate sau deloc.¹²² Contribuțiile cele mai substanțiale și concentrate au venit mai ales de la cercetători străini de origine

---

¹¹⁸ De menționat că FTO a Universității Ovidius din Constanța oferă un master de teologie ecumenică – Master de Studii Religioase și Juridico-Canonică ale celor trei religii monoteiste (mozaică, creștină, islamică).

¹¹⁹ Proiectul a aparținut, de fapt, Societății Academice pentru Cercetarea Religiei și Ideologiilor (SACRI). O prezentare detaliată poate fi găsită aici: http://sacri.ro/ReSET/simple/index.php?The_Project, consultat pe 12 mai 2009.

¹²⁰ Instituție educațională afiliată Adunărilor lui Dumnezeu.

¹²¹ O preocupare pentru studiul religiei și politicii au arătat *Romanian Political Science Review*, *Studia Politica* și *Noua revistă de drepturile omului*.

¹²² Uneori, instrumentele folosite, prețioase în sine, sunt relativ limitate în profunzime. Este cazul European Values Survey, care a stat la baza unor studii recente cu privire la religiozitatea din România. Vezi și un volum aproape singular în spațiul sociologiei românești post-decembriste, Mălina Voicu, *România religioasă: pe valul european sau în urma lui?* (Iași: Institutul European, 2007).

română.¹²³ Politicile publice în domenii din cele mai diverse, ca și strategiile electorale ale partidelor românești, iau deseori în calcul religia și/sau bisericile, însă rareori pe baza unor analize informate. Cel mai des, ele perpetuează clișee intens circulate de actori interesați. Primele studii privind ansamblul educației religioase în școlile publice din țară au apărut abia la un deceniu și jumătate după ce Religia a devenit o materie școlară care face parte din trunchiul comun. Foarte probabil, lucrurile ar fi arătat cu totul altfel dacă România ar fi avut câteva generații de absolvenți de studii religioase, asociații de profesioniști în domeniu, ori departamente cu programe de cercetare care să permită explorarea în adâncime a temelor relevante.

III.4.c De ce lipsesc studiile religioase din universitatea românească?

Ce a determinat „înapoierea” universităților în privința programelor de studiu științific al religiei? În opinia noastră, există cel puțin două motive pentru care acest domeniu, bine dezvoltat în alte sisteme academice, a fost privit cu dezinteres sau reticență de o lume universitară altfel dornică să experimenteze cu specializări noi și neconvenționale (să ne amintim de haosul specializărilor din anii nouăzeci). Primul motiv este legat de o anumită concepție despre teologie, comună mai ales în mediile academice ortodoxe, cele mai influente în viața universitară românească și mai capabile să condiționeze structura învățământului teologic. Al doilea motiv ține de imaginea onorabilă dintre aceiași actori universitari cu privire la studiul religiei în general.

În rândurile teologilor universitari ortodocși, ideea că teologia s-ar supune regulilor jocului academic este deseori privită cu circumspecție. Chiar și atunci când teologia academică acceptă anumite standarde și criterii specifice mediului în care se desfășoară, o face plecând de la premisa că e vorba de concesiuni temporare față de constrângeri pe care întreprinderea teologică le transcende. A face teologie înseamnă, în termenii teologului ortodox ieșean Dan Sandu, a „sta cu capul pe pieptul lui Iisus, adică a cunoaște pe Dumnezeu prin experiență”, a „nu confunda teologia cu tehnologia, adică a discerne între trăirea autentică a lui Dumnezeu și abilitatea de a răsuci cuvintele” și „a-L vedea pe Dumnezeu în lumină, prin lacrimile pocăinței”, forma cea mai înaltă de teologie.¹²⁴

Cu cuvintele autorului citat (și cu sublinierile noastre), „*Studiul teologiei nu poate pretinde a fi știința despre Dumnezeu sau cunoașterea lui Dumnezeu, ci mai degrabă reacția pozitivă a omului la revelația lui Dumnezeu ... pentru că El nu este un obiect al cunoașterii discursive...*”

Conform unui alt teolog român, un gânditor erudit și apreciat în mediile teologice, teologia ortodoxă are misiunea de a se opune scolasticii asociate, mai mult sau mai puțin explicit, cu teologia academică occidentală. Astfel, în timp, ajuns la contactul cu marile curente ale teologiei moderne, văzând ușurința cameleonică în care acestea își transferă atribuțiile în sociologii și psihopedagogii pastorale soft, am înțeles că teologia ortodoxă are calitatea de a rămâne teologie a vieții în Hristos, teologie a unicității și irepetabilității, a conjugării permanente la timpul prezent a marilor Verbe ale umanității: a fi, a iubi, a crede, a muri, a învia...

Autorul mai nota, în același spirit: „Aici apare teama mea, personală, de sistemul zis de teologie și cercetare teologică. Ucide duhul prin alambicurile unor scheme năstrușnic puse-n scenă de prietenul scolasticii, dărâmatul rațiunii.”¹²⁵

---

¹²³ Cum sunt Lavinia Stan, Lucian Turcescu și Lucian Leuștean.

¹²⁴ Dan Sandu, „Ortodoxia românească la răscruce...”, p. 425.

¹²⁵ Constantin Necula, „Teologia ca exercițiu de bucurie și admirație”, *Revista teologică* 1 (2008). Merită aici citat din nou Dan Sandu, care atribuie Occidentului „orientarea misiunii Bisericii funcție de contextul

Membri de prim rang ai teologiei academice ortodoxe s-au delimitat destul de răspicat de paradigmele teologice care au împrumutat din instrumentarul științelor sociale:

tentațiile unor interpretări ideologice, în cadrul discursului teologic, există și se manifestă în mod deosebit în anumite curente teologice cum ar fi: teologia politică, teologia eliberării, teologia speranței, teologia neagră, teologia feministă etc. Hermeneutica acestor curente ... este inspirată de hermeneutica științelor sociale, mai ales de sociologia critică.¹²⁶

Autorul acestor cuvinte observă în continuare că noua paradigmă „poate aduce un suflu nou în activitatea pastorală și misionară a Bisericilor ... [dar] nu este scutită de tentația ideologizării discursului teologic, mai ales când acesta se folosește, fără discernământ, de *instrumentarul conceptual al științelor sociale*.”

Teologul bucureștean Constantin Coman scria, la rândul său: „Cred că păcatul cel mare al teologiei academice se datorează sucombării ei în fața tentației gândirii umane de abstractizare și conceptualizare.”¹²⁷ În fine, profesorul de teologie de la Iași Nicolae Achimescu consideră că „se constată, din păcate, o îndepărtare a [teologiei academice contemporane] de rostul și rolul său. Teologia universitară își schimbă sau renunță la adevărata ei vocație, *devenind mai mult o știință despre Dumnezeu și mai puțin o comuniune în rugăciune cu El*.”¹²⁸

Nu ne propunem, în acest Raport, o analiză de adâncime a concepției teologilor ortodocși din România despre teologie și studiile teologice universitare, analiză care nu ține nici de tema, nici de competența noastră. Cu atât mai puțin ne propunem o critică a teoriilor despre teologia academică prevalente în lumea ortodoxă. Decupajele anterioare sunt menite să indice că teologia universitară astfel văzută și practică – ca experiență personală a lui Dumnezeu, ca aseză, ca mistagogie, pentru a cita câteva dintre conceptele folosite deseori – nu reprezintă o disciplină academică în sensul modern al cuvântului. În termenii dezbaterilor despre natura teologiei contemporane, ideea de teologie academică care pare larg împărtășită de teologii ortodocși din România este aceea a unei teologii *monastice* (sau *eclziastice*) mai degrabă decât *scolastice*.¹²⁹

O astfel de concepție, de altfel caracteristică spațiului ortodox,¹³⁰ privește teologia științifică și, cu atât mai mult, studiul științific al religiei cu circumspecție. Ea este desigur perfect legitimă, dar elimină teologia din spațiul universității, dacă acesta este înțeles ca fiind în serviciul intereselor publice, deci bucurându-se de asistența statului, inclusiv de cea financiară. De observat, în acest punct, că administratorii teologiei ortodoxe universitare par să fi fost mai degrabă preocupați să se asigure că profesorii universitari au acces la dimensiunea duhovnicească a profesiei lor. Astfel, la

---

în care omul refuză pe Dumnezeu, spre deosebire de perioada apostolică în care chestiunea principală era să aleagă pe Dumnezeu față de zeii păgâni.” Dan Sandu, „Teologia și practica misiunii în Biserică azi”, *Analele Universității Al. I. Cuza: Teologie Ortodoxă* 8 (2003), p. 52.

¹²⁶ Gheorge Popa, „Teologie și ideologie: tentația interpretării ideologice în cadrul discursului teologic”, *Studii teologice* 1 (2005), pp. 32-3.

¹²⁷ Constantin Coman, „Teologia ortodoxă românească în epoca post-Stăniloae”, *Studii teologice* 1 (2005), p. 163.

¹²⁸ Nicolae Achimescu, „Relația dintre facultate și biserică”, *Studii teologice* 1 (2005), p. 195.

¹²⁹ Sturla Sagberg, „Understanding theology: Philosophical and ethical concerns about theology and religious education”, în Peter Schreiner et al., coord., *Religious Education and Christian Theologies: Some European Perspectives* (New York & Berlin: Waxmann, 2007), p. 112.

¹³⁰ Cunoscutul teolog de origine rusă Vladimir Lossky scria cândva că „Dumnezeu nu este obiectul unei științe și teologia diferă în mod fundamental de gândirea filozofilor. Teologul nu îl caută pe Dumnezeu în modul în care omul caută un obiect, ci este cuprins de acesta din urmă la fel cum ar fi cuprins de o persoană.” Citat în Maksutov, „Theology in Higher Education...”, p. 192.

primul Congres al Facultăților de Teologie Ortodoxă din România (2003) s-a luat decizia ca teologii universitari să aibă și o experiență pastorală. Congresul secund, desfășurat în 2005, a susținut această decizie, propunând implicarea profesorilor de teologie „în viața parohială prin numirea lor în posturi de preoți la parohii”.¹³¹

Rezervele teologilor ortodocși față de „teologia științifică” au condus, în anumite universități, la rezerve față de studiul științific al religiei în alte departamente sau structuri universitare. Conform unor universitari intervievați pentru acest Raport, studiile religioase sunt uneori privite cu neîncredere sau ostilitate de către *establishmentul* teologic academic. s-a încetățenit ideea că locul religiei se află în facultatea de teologie, delegitimându-se totodată programe de studiu al religiei cu metodologii și instrumente specifice științelor socio-umaniste.

III.4.d Studiile religioase: o apariție de ultimă oră?

Anul 2008 a adus o noutate interesantă în privința studiului religiei. Hotărârea de guvern 635/2008, una dintre multele norme de acest tip care au reglementat lista domeniilor și specializărilor universitare în ultimii ani, stabilește o a cincea specializare universitară a domeniului teologie: studii religioase. Două chestiuni sunt relevante pentru scopurile acestui Raport.

Mai întâi, specializarea „studii religioase” a fost introdusă deși, conform anexei aceleiași hotărâri (și hotărârii ulterioare din 2009),¹³² *nici una dintre facultățile de teologie nu o oferea*. În mod normal, includerea unei specializări pe lista celor care pot fi acreditate sau autorizate reprezintă expresia interesului unor grupuri de universitari (a unor facultăți sau departamente) de a pregăti studenți în specializarea respectivă. Din câte se pare, un asemenea interes, dacă a existat în mod real, nu a exprimat o tendință mai amplă în sistem, ci mai degrabă preferințe locale, izolate – din moment ce nici o facultate ori altă structură academică din România nu oferea în 2009 programe care duc la această calificare.¹³³

Un posibil răspuns vine din faptul că HG 635/2008 introduce specializarea sus amintită în cadrul domeniului „teologie”. Această soluție contravine spiritului reformei domeniilor de studii și a specializărilor universitare. Reforma a vizat, mai ales în urma ministeriatului lui Mircea Miclea, alinierea specializărilor universitare românești la lista celor europene și, mai larg, internaționale. Or, studiile religioase nu sunt în mod obișnuit – în afara României – o specializare teologică. Unde anume se încadrează ele depinde de datele sistemului de învățământ al fiecărei țări, însă lumea academică și cea teologică deopotrivă disting, în genere, între studiile religioase și studiile de teologie.

Oricare ar fi motivele care au determinat executivul să includă studiile religioase pe lista specializărilor teologice (și nu ca domeniu separat, sau ca specializare în alt domeniu), formula va avea efecte mai curând negative în privința stabilirii unor programe universitare de studiu științific al religiei. În scenariul cel mai pesimist, studiile religioase vor fi acaparate de către facultățile de teologie existente și confesionalizate. În varianta optimistă, studiile religioase vor deveni studii de teologie ecumenică. Varianta din urmă reprezintă o opțiune tentantă și, pesemne, promițătoare în mediul academic românesc, *însă nu ca alternativă la studiul științific al religiei*. Acest

---

¹³¹ Vezi, de exemplu, „Documentul final al celui de-al II-lea Congres Național al Facultăților de Teologie Ortodoxă din România” (http://www.unibuc.ro/uploads_ro/3923/Document_Final.doc, consultat pe 2 august 2009).

¹³² HG 749/2009, publicată în Monitorul Oficial nr. 465 din 06 iulie 2009.

¹³³ Există semne că lucrurile s-ar schimba anul academic următor, cel puțin la Facultatea de Teologie Romano-Catolică a UBB din Cluj, care are în vedere un asemenea program.

domeniu de studiu, atât de necesar nu doar vieții universitare, ci societății românești, nu
dă însă semne de instituționalizare în viitorul apropiat.

IV: Concluzii și recomandări

Conform cercetărilor și analizelor întreprinse pentru întocmirea acestui Raport, spațiul academic din România a fost impregnat religios într-un mod analog și într-o măsură similară cu alte sectoare ale vieții publice. Numeroase clădiri administrative, clase de studiu și laboratoare universitare poartă amprenta acestui proces, fiind decorate cu simboluri religioase, cel mai adesea ortodoxe. Campusurile universitare și căminele studentești beneficiază deseori de serviciile unei „biserici universitare” (practic întotdeauna de confesiune ortodoxă). La nivel simbolic, alianța stat/universitate-biserică se manifestă într-un mod familiar: slujbe de început de an universitar oficiate de înalți ierarhi (aproape întotdeauna ortodocși), festivități de absolvire în care studenții sunt binecuvântați de soboare de preoți, sfințiri de biblioteci și clădiri academice și așa mai departe.

Fiindcă universitățile sunt, prin tradiție, spații care conferă prestigiu social și profesional, ele au oferit principalilor ierarhi români – și mai ales celor ai Bisericii Ortodoxe – titluri de „senator de onoare”, membru onorific al forurilor decizionale universitare. Numeroși ierarhi se mândresc astăzi cu titlul de *doctor honoris causa*, uneori acordat de 4-5 instituții de învățământ superior.

O latură mai puțin studiată a relațiilor dintre stat și biserică în contextul învățământului universitar privește organizarea studiilor teologice. Redevenite parte a universităților publice după 1989, fostele institute teologice (și cele înființate după revoluție) se află într-o relație de „dublă subordonare” față de instituția de învățământ și de biserica tutelară. Această relație ambiguă, care asigură controlul aproape total al ierarhiei confesionale asupra teologiei universitare, slăbind totodată controlul universității, a condus la numeroase anomalii în organizarea studiilor teologice.

Studiile teologice românești au înglobat, în timp, specializări secunde „seculare” (asistența socială, filologia și limbile străine, istoria, geografia și filozofia), producând „mărturisitori de credință” – prin statutul facultăților și jurămintele de absolvire – angajați în domenii care presupun o pregătire profesională laică. Învățământul preuniversitar a constituit un deșeu pentru filologii, lingviștii sau istoricii teologi.

Organizarea marcat confesională a teologiei a avut un impact negativ și asupra dezvoltării unor domenii științifice înrudite ca interes, metodă și/sau obiect de studiu, care răspund mult mai bine menirii științifice a universității. Teologia confesională a condus la subdezvoltarea teologiei ecumenice și a studiilor religioase. Studiul științific al religiei – sociologia religiei, istoria religiei, filozofia religiei, religie și politică – nu există astăzi, în România, ca domeniu și specializare academică. În cel mai bun caz, asemenea discipline, de succes în învățământul superior occidental, se practică ca expresie a preocupărilor științifice individuale ale unor universitari izolați.

Impregnarea religioasă a spațiului academic a profitat, în general, de interesele speciale ale unor conducători de universități și de independența substanțială a facultăților (de orice tip) față de conducerea centrală. În loc ca autonomia universitară să constituie o premisă a clarificării raporturilor dintre învățământul superior public și viața și organizațiile religioase, ea a încurajat mai degrabă permisivitatea în domeniu. Ca atare, destule universități românești practică, probabil în ignoranță totală sau parțială, forme de discriminare religioasă.

Considerăm că măsurile de mai jos sunt necesare construirii unor raporturi firești între învățământul superior public, interesele – religioase și de altă natură – ale membrilor comunității academice și organizațiile confesionale.

Recomandări

În privința relațiilor dintre universitate și biserică

1. Fiecare universitate din România, publică sau privată, trebuie să aibă un document ușor accesibil publicului care să detalieze în mod explicit politicile universitare față de manifestările religioase de orice tip care au loc în interiorul campusurilor academice. Un astfel de „cod privind activitățile religioase în spațiul universitar” va cuprinde *cel puțin*

- o declarație a principiilor care guvernează activitățile religioase în campus (protejarea libertății de conștiință, non-discriminarea etc.);
- reguli privind desfășurarea acestor activități (a conferințelor, proiectelor ș.a.m.d.), astfel încât ele să respecte principiile menționate anterior;
- regulile colaborării dintre universitate și asociațiile studențești cu afiliere religioasă, respectiv cu organizațiile religioase (culte, asociații, grupuri);
- proceduri de contestare și organisme de judecare a cazurilor de conflict apărute în urma manifestărilor și activităților religioase derulate în spațiul academic (de exemplu, prin comisia de etică a universității).

2. Instituțiile publice de învățământ superior trebuie să elimine din spațiul universitar orice simboluri religioase / confesionale, care încalcă în mod inerent libertatea de conștiință a unei părți a membrilor comunității academice. Din aceleași motive, universitățile de stat trebuie să renunțe la organizarea de festivități religioase cu ocazia deschiderii anului academic, a absolvirii și a inaugurării de clădiri sau alte facilități.

3. Universitățile de stat și private trebuie să adopte politici cu privire la respectarea practicilor religioase ale membrilor comunității academice. Studenților și altor membri ai comunității academice care respectă cu strictețe sabbatul trebuie li se ofere alternative de examinare sau de participare la alte activități academice obligatorii sau facultative, atunci când aceste activități sunt programate sâmbăta sau duminica. Asemenea opțiuni trebuie avute în vedere și în cazul sărbătorilor religioase importante ale minorităților confesionale.

4. Universitățile publice nu sunt destinate activităților religioase. Dacă totuși ele consideră rezonabilă asigurarea asistenței religioase în campus, au obligația de a o face în mod egal pentru toți membrii comunității academice, indiferent de confesiune. Aceasta presupune transformarea lăcașelor universitare din capele confesionale în capele ecumenice.

5. Instituțiile de învățământ superior publice și private, cu statut special sau fără, trebuie să înceteze practica ilegală de a solicita candidaților (la admitere) și studenților informații despre afilierea lor confesională.

În privința organizării studiilor teologice

1. Condiția de „dublă subordonare” a facultăților de teologie este incompatibilă cu autonomia universitară (garantată de Constituția României) și cu dreptul universitarilor la libertate academică. Facultățile de teologie din universitățile de stat, indiferent de confesiune, trebuie să devină organisme independente față de orice autoritate exterioară sistemului de învățământ superior public, inclusiv față de biserică. Independența facultăților de teologie de stat trebuie să se reflecte în procesul de admitere a studenților, de recrutare a corpului didactic și de cercetare, de promovare, precum și în activitățile didactice și științifice ale teologilor universitari.

2. Pentru a separa universitățile publice de instituțiile religioase, cele dintâi trebuie să declare formal incompatibilitatea funcțiilor de ierarh al unui cult religios sau de conducător al unei asociații religioase cu pozițiile de conducere la nivel de universitate (rector, prorector), de facultate (decan, prodecan) sau de catedră (șef de catedră).

3. În spiritul organizării domeniilor de studiu și a specializărilor în învățământul superior românesc, precum și în spiritul organizării instituțiilor de învățământ superior din România, facultățile de teologie confesională trebuie să renunțe la dubla specializare, la modulele de studiu care conduc la „dublă licență”, precum și la specializările laice (asistența socială).

4. În vederea îmbunătățirii capacității instituționale și a ofertei educaționale, precum și pentru a crește performanța academică în domeniul teologiei, recomandăm universităților de stat să ia în considerare unificarea facultăților de teologie confesională într-o unică facultate de teologie. Aceasta poate oferi, eventual, și specializări în teologie pastorală confesională.

5. Recomandăm universităților românești, publice și private, să aibă în vedere lărgirea studiilor care au ca obiect religia prin specializări în teologie ecumenică și/sau în studii religioase. Acestea ar răspunde nu numai unor tendințe contemporane din învățământul superior european și occidental, ci și nevoilor reale ale societății românești.